

FRANCESC CAMBÓ

ENTORN DEL FEIXISME ITALIÀ

MEDITACIONS I COMENTARIS SOBRE PROBLEMES DE POLÍTICA CONTEMPORÀNIA

EDITORIAL CATALANA, S. A.
BARCELONA
1924

EL FEIXISME ITALIA

Aquest llibre ha estat sotmès a la censura militar

FRANCESC CAMBÓ, 1876–1947.

Entorn del Feixisme Italià

MEDITACIONS I COMENTARIS SOBRE PROBLEMES DE POLÍTICA CONTEMPORÀNIA

EDITORIAL CATALANA, S. A.

BARCELONA

1924

TIPOGRAFIA EMPORIVM, S. A. — Ferlandina, 9 i 11. — Telèfon 5329 A.

ADVERTIMENT

En tornar d'Itàlia vaig prometre als meus lectors un estudi sobre el feixisme italià. Aprofito els dies de repòs d'una travessia transatlàntica per complir la meva promesa. El retard a complir-la haurà estat profitós, car en els darrers temps s'han produït en el feixisme italià evolucions interessantíssimes que vénen a marcar tal volta la seva trajectòria definitiva.

He de fer, de bell començ, dues advertències :

És la primera, que en el feixisme italià no m'interessa la part anecdòtica i pintoresca, sinó el seu fons transcendental, que li dóna un assenyalat valor d'universalitat.

És la segona, que tindran una decepció els que esperin trobar en el meu estudi aplicacions i referències a fets que s'hagin produït a Espanya. Entre el feixisme italià i altres fets que se li han volgut assimilar, no hi ha sinó una coincidència

cronològica i aquella relació que els historiadors futurs trobaran entre tots els esdeveniments polítics de post-guerra. *La guerra, amb totes les seves derivacions i conseqüències, ha creat una situació, que podríem dir climatològica, adequada perquè, sota la influència d'una temperatura estesa a tota Europa, es produeixin fets de la més diversa natura específica. Talment, per la influència de la mateixa primavera es posa en moviment la saba de totes les plantes que floreixen i donen fruits ; però, malgrat la uniformitat de la temperatura que provoca el fenomen, un presseguer dóna préssecs i una pomera dóna pomes i una carbassera dóna carbasses. I encara les mateixes plantes, segons llur qualitat i la bondat de la terra on tenen clavades les arrels, donen fruits insípids i escarransits o els donen saborosos i de molta ufana.*

F. CAMBÓ

Juny, 1924

I

FEIXISME I BOLXEVISME

De totes les revolucions triomfants esdevingudes a Europa en els darrers anys, les úniques sobre les quals s'ha concentrat l'atenció de tot el món han estat la revolució bolxevista i la revolució feixista. Hi ha, per a l'estudi d'aquestes dues revolucions, una copiosíssima bibliografia, que augmenta, paorosament, de dia en dia. Fins les persones d'escassa cultura—les quals, del que passa al món, no saben sinó el que es llegeix al diari o s'escolta a la tertúlia—tenen la intuïció que en aquestes dues revolucions hi ha més substància, més transcendència, que en totes les altres. Qui no ho veu, pressent que el que ha passat a Itàlia i a Rússia no interessa sols a russos i a italians, sinó que interessa a tot el món i té o pot tenir un valor humà universal.

Han caigut a Europa una infinitat de monarquies, la gran majoria de les monarquies d'Europa, i, entre elles, les que es vinculaven en tres dinasties que figuraven com les primeres entre les primeres i més sòlides i excelses : els Habsburg, els Hohenzollern i els Osman. I, no obstant, el destronament de tants de reis i la caiguda de tantes i tan il·lustres dinasties gairebé no han atret cap atenció ni suscitat cap comentari. Es miren com a contrarietats domèstiques de gent de molta anomenada ; es comenten com es comentaria la ruïna d'un Rotschild o d'un Morgan : per alt, se'ls dóna alguna transcendència com a fet purament nacional que interessa, fins a cert punt, els ciutadans d'un país, però que deixa indiferents els ciutadans dels altres països. En aquests esdeveniments, en una paraula, no es veu la transcendència universal, el valor d'humanitat, que es veuen en el bol·xevisme i en el feixisme.

I és que, molt més transcendentals que les revolucions que es concreten a destronar un rei i destituir una dinastia, són aquelles altres que, en l'ordre polític, esdevenen, per llur aspecte negatiu, exposició de la fallida de tot el sistema polític i de tota la ideologia democràtica i humanitària que imperava a Europa, ja feia prop d'un segle, en esclatar la guerra, i, per llur aspecte

positiu, vénen a ésser un assaig, un tanteig, en cerca de les noves fórmules per a enquadrar i regir les funcions estatals.

Entre el bolxevisme i el feixisme, en l'ordre polític, hi ha semblances considerables. Faig remarcar que trobo aquestes semblances en l'aspecte polític, que és l'aspecte fort i transcendental de les dues revolucions. Car el bolxevisme, com a moviment social, com a sistema econòmic, ha fracassat sorollosament, i és tant més concloent i definitiu el fracàs de les solucions comunistes, com més a Rússia trobaren un terreny excepcionalment favorable; tingueren el caràcter d'integralitat que és el que més pot ajudar a l'èxit d'una gran reforma, i foren implantades i dirigides per homes, de la qualitat dels quals podran dir-se les coses pitjors, però de la capacitat dels quals, de la força de pensament i de voluntat dels quals cal fer el més gran elogi. El fort del bolxevisme, el que el sosté i l'aguanta, és la sinceritat i l'audàcia de la seva acció política.

El bolxevisme i el feixisme són, francament, lleialment, antidemocràtics. Reneguen de la sobirania popular i adjudiquen el govern a les minories que, per llur audàcia, per llur força, per llur heroisme, han guanyat el dret a governar els altres. És veritat que, de tant en tant, feixistes

i bolxevistes basen també el fonament de llur dret a governar, en la bondat de llur programa, de llur ideologia : és aquesta una reminiscència d'hipocresia de què llur remarcable sinceritat no ha sabut encara despullar-se del tot. Lenín tenia molta més confiança en les baionetes de les tropes roges que en la força dels principis comunistes, i hauria pogut concretar amb la frase famosa del Cardenal Cisneros l'origen i fonament del seu poder. Mussolini—i és sincer i té raó en fer-ho—proclama sovint que el feixisme ha sabut encarnar l'ideal més pur i excels de la nació italiana, però allí on troba la justificació del seu poder, la força incontrastable de la seva autoritat, és en les tres centes mil camises negres, en la flor de la joventut italiana enregimentada en les esquadres feixistes, que en moments de covardia i d'abstenció del poder públic foren expressió de l'ànima heroica de la raça i, acceptant voluntàriament una disciplina de ferro, saberen lluitar i saberen morir.

Tant a Rússia com a Itàlia s'ha posat de manifest que els progressos de la humanitat són més superficials que la nostra vanitat no es complau a creure i afirmar : avui, com en els començos més llunyans de la història, el valor personal, l'esforç heroic, és el que triomfa i és la base

essencial del poder. A Rússia, els obrers de Lenín tingueren més valor personal que els grans Ducs i els buròcrates del tsarisme i que els burgesos i els intel·lectuals que feren la revolució de la Duma : per això els obrers de Lenín han arribat a governar Rússia. A Itàlia, la joventut burgesa i universitària de les esquadres feixistes tingué més valor personal, un major esperit heroic, que les masses comunistes i sindicalistes : per això i sols per això el moviment feixista arribà al poder.

Tant el feixisme com el bolxevisme, arribats al poder per la força, proclamaren, francament i noble, llur decisió de mantenir-s'hi per la força. L'un i l'altre moviment expressaren llur menyspreu pel sufragi universal i per les institucions parlamentàries. Lenín les suprimí bonament, instaurant una Assemblea deliberant a la qual, un cop cada any, el govern dóna compte dels seus actes, i a la qual sols tenen entrada els delegats del partit bolxevista : els altres ciutadans, els enemics del bolxevisme i els neutrals, els primers per impotents i els segons per abjectes, el règim bolxevista els té apartats de tota participació en el govern del país.

A Itàlia, Mussolini acudí al Parlament per dir-li, des del primer moment, que viuria sols el

temps que estigués sotmès a la seva voluntat. Després, abans de convocar unes eleccions, instaurà un sistema electoral que li assegurés la majoria, i quan s'ha reunit el nou Parlament, el seu Parlament, li ha dit sense eufemismes que viuria si ajudava l'acció del govern i moriria si, com els antics Parlaments, intentava contrariar-la.

Tant a Rússia com a Itàlia es governa avui, no en nom de tot el poble, com manava la ideologia democràtica, sinó en nom d'un partit arribat al poder proclamant un ideal, i pel camí de l'esforç heroic i cruent. Sense molts anys de conspiracions, revoltes ofegades amb sang, sense els milers de revolucionaris russos morts al patíbul o a la Sibèria, el proletariat rus no hauria arribat al poder i no s'hi mantindria sense la seva decisió, provada molt sovint, de defensar el poder amb la força. Sense els milers de joves feixistes que moriren lluitant amb els comunistes, el feixisme no hauria arribat al poder, i per mantenir-s'hi Mussolini no s'amaga de proclamar la seva decisió de tornar el feixisme al seu període heroic tan bon punt caldrà.

Els discursos que Mussolini dirigeix a les organitzacions feixistes acaben, generalment, en una forma que parla amb absoluta claredat :

— A chi Roma? — pregunta Mussolini.

— A Noi — respon la massa feixista.

— A chi l'Italia? — torna a preguntar.

— A Noi — respon novament la massa.

— A chi il governo fascista?

— A Noi — responen els oients.

— Se fosse necessario ricominciare, ricomincereste? — pregunta finalment Mussolini.

I, naturalment, un «si!» unànim respon la pregunta.

Es podrà pensar el que es voldrà dels sistemes polítics que imperen a Rússia i a Itàlia, però cal confessar que són expressió d'una sinceritat, d'una franquesa, que no es trobava, ni per atzar, en les expressions tal volta decadents, tal volta rudimentàries, de la caricatura abjecta de règim parlamentari en què vivien, en què viuen encara alguns països, on també governa una minoria que arribà al poder per la intriga i s'hi manté per a la ineficàcia i la claudicació.

II

LA ITÀLIA DE 1920

Per a compendre la immensa força del feixisme italià i el prestigi dintre Itàlia del govern de Mussolini, un any i mig després de la seva arribada al poder, n'hi ha prou amb contemplar la immensa transformació que ha sofert Itàlia d'abans a després del triomf del feixisme. I aquesta contemplació no s'ha de limitar als aspectes materials i externs de la vida italiana, ans s'ha d'estendre on la transformació ha estat més gran : a l'estat d'esperit del poble italià, a ço que en podríem dir la moral col·lectiva de la nació italiana.

Jo he tingut ocasió d'examinar de prop, en visió directa, els dos moments típics de la vida d'Itàlia abans i després del triomf feixista. Vaig visitar Itàlia el setembre de 1920, quan tota la

descomposició nacional culminà en l'ocupació comunista dels Municipis i de les fàbriques, davant l'abstenció impotent de l'Estat i la covarda resignació de la burgesia. I vaig visitar-la de nou, el març d'aquest any, en vigílies de les eleccions en què tot un poble, ple d'entusiasme i d'agraïment, es preparava a consagrar amb un plebiscit esclatant, no una il·lusió i una esperança, sinó la realitat tangible d'una obra acomplerta.

El setembre de 1920, Itàlia presentava tots els símptomes immediatament precursors d'una revolució demagògica, d'una descomposició anàrquica, tant en l'ordre polític, com en l'ordre social. La visió de la Rússia soviètica venia a tots els esperits en parlar aleshores de la situació d'Itàlia. Els observadors més atents i coneixedors de les coses, preveien per a Itàlia una commoció pitjor que la que havia passat Rússia : el comunisme que triomfava a Itàlia era menys afirmatiu, més anàrquic, que el comunisme rus ; no tenia un programa ni una guia ; era una explosió de rancúnies i de pessimismes que no dirigia ningú, semblant a la inundació d'un torrent de lava o de les aigües pestilents d'una claveguera rebentada.

La bandera roja onejava damunt les fàbriques i les cases comunals del Centre i del Nord d'Itàlia. La producció industrial anava extingint-se ; els

ferrocarrils, aquest servei complex i delicat com cap altre, en què la disciplina i la jerarquia són més necessàries que els rails a les locomotores, funcionaven anàrquicament, regits per un personal indisciplinat que no reconeixia cap autoritat ni cap jerarquia. El govern, que encara existia de nom, s'havia eclipsat per complert; ni reprimia, ni aprovava: estava absent. No es veien oficials, ni soldats, ni guàrdies d'ordre públic; o s'amagaven o sortien, vestits de paisà, disfressant curosament llur caràcter i tot símbol d'autoritat: un uniforme, una creu, tota insígnia que representés el principi d'autoritat o portés un record de la guerra—d'una guerra victoriosa finida feia menys de dos anys!—guanyava l'escarni o l'agressió a qui l'exhibia.

I l'acció revolucionària triomfant, que ningú no s'atrevia a contrariar, ni a criticar, no tenia cap ni direcció; innombrables comitès, on predominaven els més violents i els més incompetents, donaven ordres; la iniciativa espontània de la plebs italiana les executava a la seva manera, aportant-hi les virulències del seu temperament, i els impulsos de les seves rancúnies col·lectives i de les seves venjances personals. On era, què feia, què pensava, la burgesia italiana, la intel·lectualitat italiana, els homes de seny, els que no

havien perdut el sentiment del patriotisme i l'instint de conservació? Eren a casa; no feien res... i pensaven que no hi havia res a fer: el màxim a què arribaven, dintre el clos de la llar o el recó d'un casino o d'un restaurant, en veu baixa perquè no els sentís el cambrer o la minyona, era a parlar mal del govern.

Les organitzacions feixistes que Mussolini feia més d'un any havia creat, amb aire revolucionari, però amb esperit intensament patriòtic i amb un fort sentit d'autoritat i jerarquia, semblaven haver estat submergides per la inundació comunista. Les esquadres feixistes, que uns quants mesos abans plantaven cara als comunistes i defensaven la guerra i proclamaven les glòries de l'exèrcit i l'honor de l'uniforme, semblava que la terra les hagués engolides. Què feia, què dèia, què pensava Mussolini? No feia res, ni deia res... i jo arribo a pensar si el seu esperit revolucionari i fortament dinàmic, consumit per la febre d'acció i el desig de comandament, no devia mirar amb simpatia les audàcies comunistes, i qui sap si pensava que aquell moviment necessitava un cap i que bé podria ésser ell el cap que faltava a aquell moviment.

Tot aquell espectacle era possible, perquè era l'explosió violenta d'un procés anàrquic que mi-

nava la nació italiana, tota la nació italiana de l'endemà de l'armistici. La decepció de la victòria, de què parlarem després, enlloc no es sentí tan ràpidament i amb tanta d'intensitat com a Itàlia. I la decepció de la victòria produí en totes les classes socials, singularment en la burgesia, l'odi als aliats, l'odi a la guerra, l'odi a l'Estat. Decepcionat el poble italià en les seves il·lusions nacionals i davant l'ensorrament de tots els mites democràtics i humanitaris que havien proclamat els aliats... i que ells mateixos havien acabat per creure, es trobà sense el contrapès d'una compensació espiritual, davant la realitat de totes les misèries i de tots els sofriments materials que, com a ròssec maleït, havia deixat la guerra. I, en un cos social en què sols bullen el descontentament i el pessimisme, en què sols coven desencants i rancúnies, en què no es senten sinó dolors i ferides sense el bàlsam consolador d'una il·lusió i d'una esperança, el virus de l'anarquia s'hi escampa amb facilitat i no troba aturador. Això explica la virulència i l'extensió de l'explosió comunista italiana i la manca total d'una resistència, l'eclipsi complet de l'instint nacional i de l'esperit de conservació que la societat italiana sofrí en aquells moments.

En la seva vida econòmica, la situació d'Ità-

lia era desesperada : la crisi de les indústries de guerra que havien pres un fantàstic desenrotllament, es feia sentir amb intensitat creixent, fent trontollar les majors fortunes i les més sòlides institucions bancàries. Les indústries pròpiament nacionals, aquelles que ja existien i eren pròsperes abans de la guerra, sofrien la crisi universal, accentuada a Itàlia per la indisciplina i la manca de rendiment dels obrers.

La balança comercial es saldava amb dèficits paorosos, perquè, en cessar els artificialismes econòmics de durant la guerra, continuava la importació de productes estrangers que no venia compensada amb cap augment de l'exportació italiana.

El pressupost de l'Estat no cobria amb impostos sinó la meitat de les seves despeses : l'altra meitat era coberta amb emprèstits i amb bitllets de Banc.

El preu polític del pa, el pa pagat a mitges per l'Estat i el consumidor, i que, per ell sol, duia la hisenda pública a la ruïna, no hi havia govern que s'atrevís a tocar-lo davant el vet comunista : un que ho havia intentat, havia pagat l'intent amb la seva vida.

Els telèfons i els ferrocarrils donaven un pèssim servei públic i costaven a l'Estat sumes

fantàstiques sense que el govern tingués força per a augmentar les tarifes i reduir el cost d'explotació, esdevingut enorme pel nombre fabulós i els salaris crescuts del personal.

La moneda italiana, expressió sintètica de la vida econòmica i financiera del país, anava rodolant cap a l'abisme, produint-se el fenomen que, amb esperit d'inconscient demagògia, s'anomena la *vida cara,* quan no és altra cosa que la conseqüència fatal de la desvalorització monetària.

I, en política exterior, Itàlia havia restat reduïda a la categoria de potència de tercer ordre. Exclosa, pràcticament, de les deliberacions de la Conferència de la Pau ; enemistada amb França, sense haver guanyat ni la simpatia ni el respecte d'Anglaterra ; odiada de Grècia i de Iugoeslàvia, les petites potències limítrofes, es trobava en una situació pitjor que la que tenia abans de la guerra, quan feia el paper de parenta pobra dins la Triple Aliança. Els somnis imperialistes de durant la guerra tots queien per terra : a l'Adriàtic, els contrariava Iugoeslàvia ; a l'Orient, els impedia Anglaterra ; al Mediterrani, topaven amb l'hegemonia de França.

Fracàs, impotència a l'exterior ; anarquia i pessimisme a l'interior : aquest era l'espectacle que oferia Itàlia la tardor de l'any 20.

III

LA ITÀLIA DE 1924

La Itàlia que vaig contemplar el març darrer semblava una altra Itàlia. Per fora i per dintre, en allò que es veu amb els ulls de la cara i en allò que es veu amb els ulls de l'esperit, la transformació era completa. Era millor, molt millor, no sols que la Itàlia de 1920, sinó també que la Itàlia d'abans de la guerra.

En els països meridionals d'Europa són cosa habitual la indisciplina, el desmanec. El «ja no pot anar» sembla la divisa nacional del Migjorn.

Avui, Itàlia sembla que hagi pujat uns quants graus cap al Nord. En els serveis urbans i en els serveis d'Estat, l'ordre, la disciplina, el *fer bé,* són remarcables. Els carrers són nets; els trens van a l'hora, i els funcionaris, àdhuc els

més modestos, tenen maneres i s'escarrassen per servir el públic.

L'acció del poder públic, que abans no vèiem enlloc, ara la sentim present tothora: pertot arreu sentiu que us volta, que us protegeix i que us vigila. Talment com si fóssiu a Anglaterra o a Alemanya.

La burgesia, carregada d'impostos duríssims, està contenta. Us fa present que paga molt, molt, però us ho diu amb un cert orgull, con si volgués assenyalar-vos que, en la millora d'Itàlia, el seu sacrifici econòmic hi té una part primordial. En l'íntim de la seva consciència recorda els temps en què s'ho veia tot perdut i troba que ha fet un bon negoci amb el que, malgrat els impostos més durs, ara li resta i que pot gastar o conservar amb tranquillitat.

Dintre la massa obrera, una bona part — que no és la majoria, però que representa un nucli importantíssim — s'ha incorporat obertament al feixisme. La majoria, que segueix enquadrada en les organitzacions socialistes, esdevingudes prudents i quasi conservadores, pensa que els temps no són favorables per a la realització d'uns somnis que encara no ha abandonat, però reconeix que no ho passa del tot malament en aquesta travessia pel desert, on, almenys, no ha de córrer

les aventures en les quals, a cada moment, comprometia el jornal, que és el pa de cada dia, i tot sovint hi posava en perill la pell.

I, en el conjunt de la nació, per damunt de les divisions de classe i influint fortament en totes elles, una alenada de patriotisme afirmatiu, un fort orgull de raça, han transformat el poble italià.

Ja no es renega de la guerra, ans s'exalça com la gesta més gloriosa de la moderna Itàlia, que l'ha feta digna de relligar la seva història i la seva tradició amb la de la Roma Imperial.

En els pobles, encara més que en els individus, el record d'una ascendència gloriosa pot ésser una gran força, tant d'impuls com de resistència, tant per a avançar com per a no retrocedir. Mussolini ha sabut crear a Itàlia l'obsessió de l'ascendència romana. Abans d'ell tota l'ascendència de la nova Itàlia s'aturava en els dies del *Risorgimento* : Garibaldi i Cavour eren els herois nacionals, els noms i les estàtues dels quals es trobaven en els carrers i places de totes les ciutats d'Itàlia. La Itàlia medieval i del Renaixement portava als homes de la Itàlia una el record odiat de l'esmicolament de la nació i de les dominacions estrangeres. I a donar el salt de Víc-

tor Manuel a Trajà, de Garibaldi als Escipions, de Cavour als Gracus, no s'hi havien atrevit els homes de la nova Itàlia. Ho provaren els nacionalistes i no en féu cas ningú ; ho intentà D'Annunzio i sols ho prengueren seriosament els *arditi*. Ho ha volgut Mussolini i avui l'obsessió romana, l'orgull de l'ascendència romana, el senten tots els italians, àdhuc els pagesos i les criatures.

De la victòria, de la gran victòria italiana—la més gran, la més heròica de totes les victòries nacionals de la gran guerra internacional : això els italians ho creuen ara com un dogma—no n'ha obtingut Itàlia tot allò que mereixia per culpa dels governs d'abans i per culpa dels comunistes ; però el balanç és considerable, tanmateix. I més, molt més que allò guanyat en territoris, val el que Itàlia ha guanyat en prestigi : avui Itàlia és comptada com a gran potència entre les grans potències ; avui, la veu d'Itàlia és escoltada i tinguda en compte en totes les deliberacions internacionals... i ai de qui avui ofengués o menysconsiderés Itàlia ! Recordeu Grècia, recordeu Corfú !

I sobretot Itàlia ha guanyat l'esdevenidor : l'esdevenidor, un esdevenidor pròxim, assegura la realització — pacífica si és possible, heròica

si cal — dels més orgullosos somnis nacionals : l'Adriàtic un llac italià ; el Mediterrani sota la influència, no exclusiva, però sí hegemònica, d'Itàlia, com la seva posició geogràfica reclama ; a Orient, l'herència grega a l'Asia Menor i l'acord amb els Soviets en el Mar Negre obren grandioses perspectives a l'expansió econòmica i racial del poble italià.

A l'Amèrica del Sud, els nuclis italians estenent-se i enfortint-se, arribant a ésser els més forts i els més actius, àdhuc on no són els més nombrosos, obrint a la indústria italiana els formidables mercats consumidors de països cridats a prodigiosos desenrotllaments.

La marina italiana passejant els seus vaixells i la seva bandera per tots els mars, instrument i símbol alhora de l'expansió mundial d'Itàlia.

I el més interessant d'aquest moment d'entusiasme patriòtic que ara viu Itàlia és que el poble italià, per assolir els seus ideals, per realitzar les seves il·lusions, no confia en la sort, ni en el miracle, sinó en el propi esforç, estant disposat a fer-lo en la mesura que caldrà.

Una de les coses més fortes de l'obra de Mussolini, de l'acció espiritual del feixisme, fou de donar al poble italià la clara visió, que sols amb el propi esforç podia guarir les ferides de la

guerra i guanyar la pau. Quan hom pensa el mal que han fet a França els temps en què tot ho esperà del que pogués venir-li d'Alemanya, hom veu el bé que Mussolini ha fet a Itàlia, en donar-li, amb la visió d'una realitat dolorosa, la decisió estimulant i sana de salvar-la i dominar-la amb el propi esforç.

Per un esforç en el qual tenen tanta part els obrers com els patrons, la indústria italiana ha reprès una embranzida formidable : prou ho saben els nostres industrials, que pertot arreu troben tancats els mercats d'exportació per la competència victoriosa de les manufactures italianes. Itàlia és avui un dels països d'Europa que produeix a millor preu. L'acció del feixisme, donant una disciplina als obrers, entusiasme i optimisme als patrons, i adoptant una política econòmica que converteix l'Estat en un coadjuvant i no en un pertorbador de la producció, ha contribuït fortament a aquest resultat : han cessat les intervencions antieconòmiques inspirades en el recel, en l'enveja o en la populatxeria, i del govern estant es segueix una política inspirada en el bon sentit de creure que la prosperitat dels negocis privats és base essencial de la prosperitat de la riquesa pública.

Amb una assenyada reforma de l'Administra-

ció, s'ha fet més simple i més eficaç l'acció burocràtica. En els serveis judicial i consular la reforma ha estat especialment afortunada.

El pressupost d'Estat, que es saldava amb sis miliards de dèficit, s'acosta a l'equilibri : sembla segur que aquest any el dèficit haurà estat totalment extirpat. Per aconseguir-ho, ultra l'augment de l'impost i la supressió del frau, ha calgut fer doloroses economies, obtingudes, principalment, amb les supressions de personal. En els ferrocarrils solament, s'acosten a cent mil els obrers i funcionaris acomiadats. En l'exèrcit, en totes les categories de l'exèrcit, l'esporgada ha estat considerable.

La moneda italiana ha trobat una estabilitat remarcable. Aturada la inflació, s'ha evitat curosament una política deflacionista exagerada que, en augmentar excessivament el valor de la lira, hauria provocat una crisi industrial i amb ella el problema dels sense treball. Avui la moneda italiana, desvaloritzada fins a un punt que fa suportable la càrrega financiera, té una estabilitat de valor que facilita la normalitat de les transaccions comercials i redueix els marges de garantia que cal prendre, encarint la producció, quan la moneda té un valor oscil·lant.

En política exterior, el gest de Corfú consa-

grà el prestigi exterior d'Itàlia. L'acord amb Iugoeslàvia li ha suprimit les preocupacions de l'Adriàtic. L'acord amb Rússia li ha obert grans perspectives a l'Orient.

El balanç d'un any i mig de govern feixista és per enorgullir qualsevol govern.

Els mateixos enemics de Mussolini, els que més han patit del triomf feixista — parlo de Nitti i de Don Sturzo — fan justícia a l'obra del feixisme de la manera més eloqüent que pot fer justícia un enemic : reclamant-ne una part. — La política econòmica del feixisme, — em deia Nitti, — què és sinó la meva política econòmica? Mireu les seves disposicions i trobareu que són tretes dels meus projectes. L'obra del govern feixista, — em deia Don Sturzo, — en el que té de bo, de nacional, no és sinó la continuació de l'obra del partit popular : fórem els populars els que primer plantàrem cara a les audàcies socialistes ; sense l'acció dels populars, Itàlia hauria caigut en l'anarquia l'any 19, l'any 20, quan el feixisme no tenia cap força. — Quin elogi més gran podia desitjar Mussolini dels seus més grans enemics?

En aquells dies que jo era a Itàlia, la campanya electoral apassionava tots els italians. Ningú no dubtava del triomf total de les candidatu-

res feixistes, però la seguretat del triomf no restava interès a la campanya : ben al contrari, l'estímul negatiu de votar contra algú era substituït pel sentiment afirmatiu de consagrar, amb el vot, l'adhesió a una obra feta i la confiança en una obra a fer. Movia, principalment, el cos electoral italià, el desig d'expressar un agraïment i una confiança a l'home que encarna i dirigeix el moviment feixista, a l'home que suprimí un passat que ningú no s'atrevia a defensar, i que ha portat Itàlia a una situació que la immensa majoria dels italians miren amb orgull i consideren com obra pròpia.

El dia que el Rei d'Itàlia prengué possessió de Fiume es celebraren, a totes les ciutats d'Itàlia, festes cíviques per commemorar la incorporació a la pàtria italiana de la tan disputada ciutat de l'Adriàtic, a l'anexió de la qual Mussolini volgué donar el significat d'un símbol definitiu de la victòria. Aquell dia vaig anar en automòbil, de Roma fins a Pisa, travessant un gran nombre de ciutats italianes. L'atzar volgué que en moltes d'elles coincidís el meu pas amb els actes públics de la commemoració fiumana, i pertot arreu l'entusiasme popular presentava un aspecte solemne, gairebé religiós, d'una apoteosi nacional. A Siena vaig trobar la processó cívica

congregada a la plaça de la Senyoria, aquella plaça meravellosa que evoca, com cap altra, la vida i les grandeses de les Ciutats-Estats d'Itàlia als començos del Renaixement. Al fons de la plaça, davant el Palau famós, hi havia el seguici amb innombrables banderes : banderes de ciutats i viles, banderes d'exèrcit i d'esquadres feixistes, banderes de corporacions i de confraries. La multitud vinguda de tots els pobles del voltant, omplia la plaça immensa i vibrava d'entusiasme en escoltar els discursos patriòtics que es pronunciaven des del gran finestral del Palau de la Senyoria.

Aquell dia, evocant el record de la Itàlia que havia vist el setembre de 1920, vaig poder mesurar la salvadora transformació que s'havia operat en la consciència nacional italiana.

IV

EL DESPRESTIGI DEL PARLAMENT

Anem ara a estudiar les causes originàries del moviment feixista. Entre elles en trobarem algunes que no són exclusivament italianes, sinó que, amb major o menor intensitat, es presenten a tots els pobles d'Europa, nascudes les unes, accentuades les altres, pel fet de la guerra i de les seves repercusions.

Entre elles figura en primer terme el desprestigi del Parlament, que influí, tant o més que les violències comunistes, en el desenrotllament i el triomf del moviment feixista.

El desprestigi del Parlament, iniciat abans de 1914, s'accentuà ràpidament en finir la guerra. Fins a un cert punt, era fatal que així s'esdevingués, tant a Itàlia com a tots els altres països que havien estat bel·ligerants, perquè el poble,

acostumat l'esperit a les emocions de la lluita heroica, a l'exaltació constant d'un patriotisme que agermanava tothom en l'esforç i en el sacrifici, havia de trobar vulgars i mesquines les controvèrsies parlamentàries, de les quals, àdhuc si se'n poguessin suprimir totes les misèries, no fóra possible d'eliminar l'expressió constant i honrada de divergències sinceres.

El Parlament italià, que mai no havia estat un model, va guanyar-se, altrament que per aquest contrast inevitable, el menyspreu general. Les violències i grolleries dels comunistes i de bona part dels socialistes; les vacil·lacions constants dels populars, i les intrigues de liberals i demòcrates, donaven, com a resultat, un Parlament ineficaç en la feina i groller en la presentació.

L'interès de partit i de grup parlava notòriament més alt que l'interès públic, i, en tot problema sotmès a la deliberació parlamentària, més que el problema mateix, més que la bondat de la solució proposada, el que decidia la posició dels grups parlamentaris eren les conseqüències purament partidistes que es poguessin derivar de llurs vots. Allò que es combatia avui per proposar-ho el govern de Nitti, era votat i defensat demà quan ho proposava Giolitti. Els populars, que entraren al Parlament amb una força enorme, que ha-

vien despertat i atret bona part de les il·lusions i de les adhesions que després anaren al feixisme, perderen bona part de llur prestigi amb els canvis constants de postura, la qual determinava la direcció de llurs vots en distints sentits sobre un mateix problema, segons que participessin o no en el govern.

La lluita personal, enverinadíssima, entre Nitti i Giolitti—les dues personalitats més fortes del Parlament italià — contribuí, fortament, al desprestigi del règim parlamentari i àdhuc del poder públic : per un vet recíproc, cap dels dos no podia governar, i sols podia formar-se un govern que comptés amb llur aquiescència, si el presidia un home insignificant, que mai no pogués arribar a fer-los ombra i que no gosés enfondir cap problema cabdal, cap d'aquells problemes que honoren el govern que arriba a solucionar-los, cadascun d'ells volent reservar la solució d'aquell problema per al dia de demà que governaria.

Aquest procés de desprestigi del Parlament italià culminà aquells dies que, salvada per l'acció de les milícies feixistes la crisi d'una vaga general, el Parlament provocà la caiguda del Govern Facta. Malgrat estar plantejada una situació internacional delicadíssima, la crisi durà dies i dies, perquè els grups parlamentaris feien fra-

cassar totes les solucions que intentava el Rei, cadascun d'ells rebutjant el poder i amenaçant amb la seva hostilitat a qui s'atrevís a prendre'l, fins que, davant la riota dels estrangers i la indignació creixent de l'opinió pública, es posaren d'acord perquè tornés, com a símbol de la màxima impotència que atreia els màxims assentiments, el mateix govern Facta que el Parlament havia enderrocat.

Què tingué d'estrany que un govern així no s'atrevís a plantar cara a les esquadres feixistes en llur marxa sobre Roma? Què més podia fer aquest Parlament, consumat el triomf feixista, sinó acceptar, resignat, les cruels fuetades del primer discurs de Mussolini i consagrar, amb el més humiliant dels vots, la seva dictadura?

* * *

El Parlament italià, però, no era una excepció entre els Parlaments d'Europa. La crisi de prestigi dels Parlaments és un fenomen general, llevat d'Anglaterra i dels països escandinaus. I aquesta crisi de prestigi s'havia iniciat abans de la guerra : la guerra no ha fet sinó accentuar-la i posar-la de relleu.

Hi ha un fet sobre el qual crido especialment

l'atenció dels meus lectors, perquè, al meu entendre, projecta claredats definitives sobre la crisi evident del règim parlamentari en la majoria dels Estats d'Europa : el despertar de l'opinió pública, que ha portat grans masses de ciutadans a exercir el dret del sufragi, i l'aplicació del sistema electoral de la representació proporcional, que ha instaurat una major sinceritat en les eleccions, han coincidit amb el desprestigi del Parlament, i jo afirmo que, en bona part, n'han estat la seva causa : dos fets que, teòricament, havien de fortificar el prestigi del Parlament, han tingut la conseqüència contrària. En el moment que s'ha convertit en una realitat vivent el mite de la sobirania popular, en el moment que el poble ha votat i el Parlament ha estat l'expressió autèntica de la consciència nacional, llavors, en molts països d'Europa, el Parlament ha perdut tota eficàcia i ha caigut en el màxim desprestigi. Per què? Precisament perquè el mite s'ha convertit en realitat!

El gran pecat de tota la ideologia política del segle XIX consistí a creure en la virtualitat substantiva de les fórmules abstractes i a desconèixer la força dels valors reals, dels factors d'humanitat.

La concepció democràtico-parlamentària del

segle XIX era simple i era bella, com l'estructura d'un temple dòric : el poble, tot el poble, sense distinció de graus ni categories, elegint els seus representants, i aquests, els ungits per la voluntat popular, assumint el poder suprem, elaborant les lleis — les normes per al bé públic — i, per a tenir cura de llur execució, delegant en un govern, sotmès a ells, controlat per ells, els ungits pel poble sobirà, els definidors suprems de la voluntat nacional. Però, ai! la realitat no estigué a l'altura de la concepció. Els temples dòrics eren de marbre, o, almenys de pedra, i els materials amb què es trobaren els arquitectes de les grans estructures democràtiques, eren maons mal cuits o simple terra de tàpia. Perquè es sostingués tota aquesta concepció hauria calgut que el ciutadà, base de tota l'estructura democràtico-parlamentària, posseís capacitat i virtut, que tingués plena consciència de l'interès públic i sacrifiqués tot altre interès a l'interès públic.

Com que la realitat no produïa aquest ciutadà en cap país del món, entre els països d'Europa que adoptaren l'estructura democràtico-parlamentària, s'iniciaren dues direccions. En uns països limitaren els drets del ciutadà a la capacitat i a la virtut del ciutadà, i treballaren,

pacientment, en la tasca feixuga d'anar augmentant, poc a poc, la capacitat i la virtut dels ciutadans, intensificant llur cultura com a homes i com a ciutadans i anant eixamplant llurs drets, llur participació en el govern de l'Estat, a mesura que augmentava llur capacitat.

En altres països, en alguns països llatins, es considerà tasca massa llarga i poc lluïda aquella que acabo d'exposar i, com que la moda era la moda i el figurí democràtico-parlamentari havia de lluir-se de totes passades, ja que ho trobaven tot fet, adoptaren la solució, còmoda i genial, d'inventar el ciutadà conscient, de falsificar-lo. El principi de la sobirania popular era intangible; el sufragi cada dia més universal, fins a ésser-ho del tot, era un dogma sagrat, però com que el ciutadà no tenia prou consciència del que convenia al país, ni a ell mateix, el dret del vot, el sacratíssim dret del vot, per delegació expressa o tàcita, comprant-lo, robant-lo o falsejant-lo, l'exercien els directors, els governants, els mateixos que, després de les eleccions, molt seriosament, sense que els escapés el riure com als augurs romans del baix Imperi, es presentaven després a l'Assemblea dels ungits per la voluntat popular, perquè fos ella qui els donés llums i força :

les llums i la força de la voluntat nacional!

Perquè una comèdia doni al públic que la contempla la il·lusió de la realitat, perquè pugui seguir la representació de la comèdia, cal que tots els comediants es resignin al respectiu paper, car la comèdia acabaria en el moment que un dels comediants, llevant-se la barba, la perruca i les vestimentes que el paper reclama, es presentés al públic vestit d'americana, i deixant de citar el paper que li correspon dins la farsa, comencés a parlar als espectadors dels fets reals, del preu del pa i de la carn, de l'incendi de la vetlla i del partit de futbol de l'endemà.

Perquè pogués continuar la representació de la comèdia parlamentària, era indispensable que tots els actors volguessin seguir amb el paper que tenien dins la comèdia. Obtenir aquesta conformitat era la tasca primordial, quasi l'única tasca, dels que actuaven de governants. Els mitjans d'obtenir-la són ben coneguts : repartiment de credencials, adjudicació de zones d'influència, participacions clandestines de poder, i, als més forts, als més poderosos, la promesa de cedir-los el lloc, a base d'un tracte d'amistosa reciprocitat, quan en tinguessin insuportable fretura.

Quan ciutadans de carn i ossos, sense part en l'empresa que organitzava, feia temps, l'especta-

cle, participaren en les eleccions ; quan aquests ciutadans, per estar agrupats entorn d'un interès de classe o d'ideal o de territori, tingueren prou força per a fer respectar llurs vots — la representació proporcional ho facilità considerablement, — la comèdia parlamentària caigué en el més gran dels desprestigis i el mite, el gran mite de la sobirania popular, allí on no hi havia ciutadans capaços d'exercir-la, caigué sorollosament, grotescament.

És natural que els actors i comparses de les farses democràtico-parlamentàries enyorin els temps passats i abominin de les causes que en portaren la mort o la decadència. Però, als que a Itàlia donen la culpa de l'adveniment feixista als socialistes i als populars i, sobretot, a la representació proporcional... no us sembla que se'ls podria respondre amb aquella dita que excusa el mirall de la lletjor de la cara que s'hi reflecteix?

Pot passar-li res de pitjor a un sistema polític, que no poder resistir la prova de la veritat?

V

CAUSES I REMEIS DEL DESPRESTIGI PARLAMENTARI

Val la pena que seguim examinant les causes més evidents del desprestigi del sistema parlamentari, que tanta part ha tingut en la gènesi del feixisme italià.

El règim parlamentari exigeix l'existència de partits que estimulin i canalitzin els corrents d'opinió pública i que, en nom d'aquesta, exerceixin el poder.

En un país on els ciutadans hagin arribat a un grau de cultura i de civisme un xic elevat, els partits vénen a ésser l'estructura orgànica de l'opinió pública. Així ho han estat i així ho són encara a Anglaterra, on és difícil de trobar un ciutadà que no estigui inscrit en un partit i que no sàpiga per què està inscrit en un

partit. Pregunteu a l'anglès de cultura més modesta quina és la seva filiació i us dirà clarament per què les seves simpaties i el seu vot van als lliberals, o als conservadors, o als treballistes, i veureu que aquell home està unit al seu partit per una adhesió de doctrina o de temperament. Quan un partit governa, els seus afiliats, els que amb llurs vots l'han dut al poder, no li demanen altra cosa que el compliment del seu programa, l'efectivitat de les seves promeses.

Allí on els ciutadans no tenen el grau de cultura i de civisme dels anglesos, allí on la consciència de l'interès públic no ha penetrat en la massa, l'adhesió de l'home al partit ve determinada, no per un pensament sobre la millor forma de servir l'interès públic, sinó per l'estímul d'un interès o d'una passió personal egoista. I entre aquests estímuls, el més corrent és el que prové del desig de dominació, de l'afany de poder que actua, potent, en els esperits més rudimentaris: governar, per a l'home inculte, és manar, és imposar als altres la pròpia voluntat convertida en llei, és disposar al seu albir de la llei i del poder en benefici propi, i, sobretot, en dany de l'enemic, perquè en l'esperit inculte l'odi és encara un sentiment més fort que la cobejança. En aquests països, l'esperit de partit es sobreposa totalment

al sentiment de l'interès públic i el Parlament no és altra cosa que la moderna palestra on, menys bellament i menys lleialment que en la palestra antiga, els partits es disputen la possessió del poder.

L'existència de dos únics partits facilita, considerablement, la marxa del sistema parlamentari. Amb l'existència de dos únics partits, és segur que un dels dos tindrà al Parlament una majoria que donarà al govern un concurs decidit per a la realització de la seva tasca. I aquell partit romandrà al poder mentre es mantindrà unit o mentre en noves eleccions no perdrà la majoria. Així, amb l'existència i el torn de dos únics partits, funcionà admirablement el Parlament anglès durant més d'una centúria. I l'exemple anglès era pres com a model pels pobles que instauraven el sistema parlamentari : havien d'existir dos partits ; si no existien, calia inventar-los ; si n'existien més, calia exterminar-los, baldament tinguessin una ideologia política ben definida i enquadressin una veritable força d'opinió.

Però s'esdevingué que, quan major prestigi tenia el patró anglès dels dos únics partits, dins el Parlament anglès aparegué el partit irlandès, el qual arribà a ésser prou fort per a convertir-se en àrbitre del Parlament britànic. Durant molts

anys, cap dels dos partits històrics del Parlament anglès no tingué majoria absoluta : els vots dels nacionalistes irlandesos decidien de la vida dels governs britànics. Després, els treballistes volgueren tenir una representació parlamentària pròpia. Llur propòsit fou qualificat de pertorbador i d'ineficaç, àdhuc per molts homes que dirigien el moviment obrerista anglès, però que eren fortament influïts per la tradició parlamentària britànica : rompre el sistema dels dos partits, pertorbar el règim parlamentari, ho podien fer els nacionalistes irlandesos, desvinculats, espiritualment, de tot interès britànic, però no ho podia fer una força anglesa. Pertorbadora del sistema tradicional ha estat, i fortament, l'aparició d'una representació treballista en el Parlament britànic : ineficaç no, perquè l'arribada al poder del partit treballista es deu, exclusivament, a aquesta acció, originàriament pertorbadora, del partit treballista.

I el que ha passat a Anglaterra, on l'existència dels dos partits fou una realitat durant tant de temps, s'ha esdevingut, naturalment, en els països on, des del començament, no fou res més que pur artifici. O enquadrant una reivindicació de classe o essent portaveu d'una afirmació nacionalista — parlo sols dels estímuls nobles — han

aparegut en tots els Parlaments nuclis parlamentaris totalment separats dels partits de torn, que han acabat amb el sistema tradicional dels dos partits fins al punt que avui, a Europa, no hi ha un sol Parlament on el sistema dels dos partits pugui funcionar.

Un bé? Un mal? Un fet! I un fet que és causa evident de pertorbació i descrèdit del règim parlamentari. A Anglaterra, aquest fet porta camí de desaparèixer: la solució del plet irlandès ha suprimit l'acció pertorbadora del nucli parlamentari que formaven els nacionalistes irlandesos; l'arribada al poder dels treballistes, els ha donat la significació d'un partit constitucional, i la pressió de l'opinió pública és probable que obligui treballistes i lliberals a formar un sol partit. Allí on la ciutadania no estigui desenrotllada com a Anglaterra, el fet pertorbador del sistema continuarà, i sols es suprimiran els seus efectes amb una radical transformació del sistema parlamentari.

Però, de totes les causes que han participat en la producció de la crisi del règim parlamentari, creant a Europa un ambient propici a les dictadures, n'hi ha una que és capital, i que es manifesta amb més intensitat allà on és més rudimentària la ciutadania: el predomini de l'ac-

ció negativa que es desenrotlla en el Parlament amb la major facilitat i amb la més completa irresponsabilitat.

El sentiment de la responsabilitat millora els homes i les col·lectivitats. És per això que els polítics acostumen a ésser millors en el govern que en l'oposició. Davant un projecte de llei, igual responsabilitat pren el que li dóna el vot a favor que el que li dóna contrari. En una proposició de confiança o de desconfiança, quan un vot decideix la vida o la mort d'un govern, igual responsabilitat prenen els que voten en un o en altre sentit. Si el Parlament no fes sinó votar i els discursos no tinguessin altra finalitat que la d'explicar i justificar un vot, l'acció parlamentària oferiria la màxima garantia, perquè sempre implicaria una responsabilitat.

En el Parlament britànic, no per cap precepte constitucional ni reglamentari, sinó per un fet d'educació política, pot ben dir-se que la funció parlamentària es redueix a l'acció clara, precisa i per tant responsable, de donar un vot que, en alguns casos, ve precedit d'una explicació o justificació.

En els altres Parlaments, en proporció paral·lela a la manca de cultura i de ciutadania, la funció parlamentària és predominantment negati-

va, corrosiva, irresponsable ; no es vota contra una llei : es dificulta la discussió i la votació d'una llei, sense prendre la responsabilitat definitiva d'un vot. No es vota contra un govern, no s'assumeix la responsabilitat de fer caure un govern — que vol dir prendre la responsabilitat del que pugui venir després — sinó que es desgasta un govern, se'l fatiga, se'l desacredita, se l'envileix.

El govern té la responsabilitat del que fa i del que no fa, i el Parlament, àrbitre que el govern faci o no faci, no té cap responsabilitat.

A aquesta suprema facilitat per a la pertorbació, per a l'acció negativa irresponsable, no hi ha altre remei que l'educació cívica, expressió dels mereixements que té un poble per exercir els drets polítics que té atribuïts, o la limitació de les facultats del Parlament.

Tot el que passa avui al Parlament anglès és la més alta expressió de la cultura política britànica. El govern treballista fereix els conservadors en llurs ideals i en llurs interessos ; fereix els lliberals, l'existència dels quals, com a partit, posa en greu perill ; i, malgrat això, governa i legisla, i en l'interior i en l'exterior conserva i manté tot el prestigi i l'autoritat de què ha d'estar sempre revestit el poder públic, perquè con-

servadors i liberals es donen perfecte compte de la responsabilitat que davant una opinió pública desperta i conscient, contraurien en enderrocar el govern treballista : fins que aquest no demani als seus adversaris una claudicació fonamental de principis, el govern treballista governarà amb plenitud d'autoritat i de prestigi, malgrat no tenir majoria dins el Parlament.

* * *

De totes aquestes reflexions es dedueix que el sistema parlamentari i la concepció democràtica en la qual descansa, no tenen virtualitat pròpia, sinó que llur eficàcia i fins la possibilitat de llur existència estan en relació amb el grau de cultura cívica del país. Per no haver tingut això en compte, és per què a Itàlia, i en altres països, la ineficàcia i el desprestigi del Parlament han creat un ambient favorable a les dictadures.

Mussolini, en arribar al poder amb una força que li permetia de fer-ho tot, no s'atreví a suprimir el Parlament i a destruir la Constitució. Pel sistema dels plens poders i de les ratificacions parlamentàries salvà els ritus externs i formals del sistema suprimint-ne llurs inconvenients.

Era aquest, però, un sistema transitori que no tenia altres sortides que, o la supressió del Parlament, o l'intent d'adaptar la funció parlamentària al grau d'educació cívica del poble italià. Mussolini ha volgut seguir el segon camí, sense renunciar a seguir el primer si aquest intent li falla.

Si l'intent reeixís, fóra aquesta l'obra més transcendental i definitiva del feixisme, els efectes de la qual no es deixarien sentir sols a Itàlia, ans constituïria un exemple a seguir per aquells altres països on el sistema parlamentari ha estat sempre una pura ficció, on la manca de cultura política en la massa ha estat suplerta pel falsejament del sufragi, on l'acció del Parlament ha estat caracteritzada per la més absoluta ineficàcia.

Si del pas del feixisme pel poder no en surt una fórmula per a organitzar els poders de l'Estat, fent compatibles la democràcia amb l'autoritat, el Parlament amb el Poder executiu, haurà restat frustada la major transcendència que hauria pogut tenir el feixisme.

VI

LA DECEPCIÓ DE LA VICTORIA

Amb la fi de la guerra començà per a Europa un període de profunda pertorbació espiritual (tant o més intensa que la pertorbació econòmica) que dura encara i durarà molts anys, produint conseqüències molt difícils de preveure.

Aquesta pertorbació espiritual s'ha produït així en els pobles que participaren en la guerra com en els que n'estigueren apartats, i, entre els primers, es dóna el cas paradoxal que la crisi espiritual ha estat més intensa en els pobles vencedors que en els pobles vençuts.

En els pobles vencedors, amb la sola excepció d'Anglaterra, s'ha produït el que podríem dir la decepció de la victòria, que en cada país ha tingut expressions i conseqüències especials i que

a Itàlia ha estat un dels factors més decisius en la generació i en el triomf del feixisme.

Que es produís aquesta decepció hi han concorregut diverses causes, la principal de les quals és d'haver vinculat en la victòria il·lusions irrealitzables.

En l'ordre econòmic, hi havia la il·lusió que tots els estralls de la guerra caurien sobre el vençut, restant l'economia dels vencedors o enfortida o intacta. Aquesta il·lusió s'hauria pogut realitzar amb una guerra curta, que no hagués consumit major quantitat de riquesa que aquella que s'hagués pogut extreure dels pobles vençuts. Una guerra tan llarga i costosa com la darrera guerra, en la qual el consum de riquesa excedia enormement la capacitat de pagament dels vençuts, quisvulla que ells fossin, convertia en irrealitzable aquesta il·lusió : la guerra havia d'ésser una ruïna per a tothom, i els vencedors, igual que els vençuts, havien de patir de l'empobriment general creat per la guerra i havien d'aportar, en la pau, l'esforç necessari per a produir allò que en la lluita havien treballat per destruir.

En l'ordre nacional, cadascun dels pobles que participà en la guerra es feia la il·lusió que, en venir la victòria, veuria realitzats tots els seus ideals nacionalistes i imperialistes. Una guerra

és i ha estat sempre—i no pot ésser altra cosa—l'afirmació més aguda de nacionalismes contraposats. Una guerra és, i serà sempre, una empresa imperialista, expressió de l'afany d'estendre la força i el poder d'un poble a costa de la força i el poder d'un altre poble rival. Les guerres en nom d'un ideal supranacional o extranacional, guerres de principis, guerres de religió, han estat sempre en el fons guerres imperialistes disfressades : imperialisme nacional quan s'ha tingut concepte de Nació ; imperialisme de dinastia o de casta quan una dinastia o una casta encarnaven i agabellaven el sentiment nacional.

I, en la darrera guerra, es produí un fet que havia de frustrar la satisfacció dels ideals nacionalistes, històrics, racials, que cada bel·ligerant aportava a la guerra i que eren el veritable motor de llur acció bèl·lica : la convergència, en un mateix agrupament, de nacionalismes contraposats. Entre els bel·ligerants de cada bàndol — principalment entre els del bàndol que fou vencedor—la història i la geografia han produït incompatibilitats irreductibles en llurs aspiracions nacionalistes. En períodes de normalitat, la força dels fets acomplerts i la noció d'una impotència actual per a modificar-los, fan possible l'acomodament, l'amigable convivència, i àdhuc l'aliança

basada en un odi comú contra un tercer, de nacions el suprem ideal nacional de les quals és incompatible. Però, en venir una guerra, sublimació i exacerbació de tots els sentiments nacionalistes d'un poble, el màxim ideal nacional reviu violentament, i floreix l'obsessió de la seva realització immediata i total.

El fet que lluitessin plegats en la darrera guerra pobles el màxim ideal dels quals és incompatible, no impedí la producció d'aquest fenomen : cadascun dels bel·ligerants estava convençut que ell era el principal factor en l'empresa comuna, que la seva acció era la decisiva, que el seu pes—precisament el seu pes ! — era el que feia tombar la balança, i, com a conseqüència d'aquesta convicció, que el seu ideal nacional — precisament el seu ideal nacional ! — havia de veure's plenament realitzat en cas de victòria : l'aliat vencedor que hagués de sofrir, trobaria de sobres una compensació... a costes dels vençuts ! Sèrbia, com a exemple, estava convençuda que era el primer personatge entre els aliats : per Sèrbia havia vingut la guerra ; per defensar-la havia pres les armes la meitat de l'univers ; en el període dolent de la guerra, Sèrbia havia sofert les màximes depredacions i els més cruels martiris. Podien dubtar els serbis que, en el moment de la victòria,

aquells que ho havien arriscat tot per evitar-li una humiliació, no estarien d'acord a facilitar-li, per un acte de voluntat que no implicaria cap sacrifici, la realització de llurs ideals nacionalistes? I, l'ideal nacional de Sèrbia, el màxim ideal nacional, era l'Adriàtic, ésser el nucli central d'un gran imperi eslau que dominés l'Adriàtic! Que Itàlia podria tenir-hi alguna cosa a dir? Si Itàlia tenia un camp immens, indefinit, per a la seva expansió, al Mediterrani, a l'Africa, a Orient!

Itàlia, pel seu cantó, estava convençuda, de 1915 ençà, que la seva intervenció en la guerra és ço que ha decidit, l'única cosa que ha decidit, la victòria dels aliats: entrant Itàlia en guerra, al costat dels seus aliats, en 1914, França hauria estat aixafada en poques setmanes i la victòria de la *triple* hauria estat decisiva ja en 1914; conservant la seva neutralitat, França hauria sucumbit en 1915... o tot el més tard en 1916. L'acció decisiva d'Itàlia, no valia com a premi la realització del gran ideal nacional de convertir l'Adriàtic en un llac d'Itàlia? Sèrbia? «Què més pot demanar, aquest poble bàrbar, poble d'assassins, que haver salvat la seva existència nacional»?

I el que diem d'Itàlia i Sèrbia a l'Adrià-

tic, ho podríem dir d'Itàlia i França al Mediterrani, d'Itàlia i Grècia al Mar Jònic, de França i Anglaterra a l'Aràbia i a la Palestina, d'Anglaterra i Rússia a Constantinoble i a tot l'Orient.

La decepció que sofriren les petites potències victorioses, es produí ja abans que veiessin contrariada o limitada la realització de llurs somnis nacionals, quan, poc desprès d'iniciada la Conferència de la Pau, llurs representants es trobaren, de fet, exclosos de les negociacions, que es convertiren, ben aviat, pel sol dret de representar els Estats més forts — aquell dret del més fort que la victòria dels aliats havia de suprimir per sempre! — en una conversa entre Wilson, Lloyd George i Clemenceau, mentre els plenipotenciaris de les altres potències restaven en la situació ridícula del que ha d'assabentar-se del que passa a una reunió pel que pot escoltar per les escletxes d'una porta o pel forat de la clau.

I que la decepció fos major del que era inevitable, hi contribuí fortament la propaganda que feren les potències de l'Entesa per dissimular les veritables finalitats de la guerra, aquelles finalitats nacionalistes, imperialistes, base única i justificació única de la guerra mundial, com de totes les altres guerres.

Els alemanys tingueren la franquesa de proclamar, des del primer moment, la finalitat nacionalista i imperialista de llur guerra : feien la guerra per la causa i la glòria de la més gran Alemanya, per estendre l'hegemonia germànica a tota Europa. Anglaterra proclamà també el caràcter nacional de la seva guerra : entrava a la lluita per mantenir l'hegemonia britànica, suprimint el perill que per a aquesta hegemonia implicava la potència germànica. Les finalitats humanitàries i democràtiques de la guerra foren sempre per als anglesos un article d'exportació. És per això que Anglaterra no ha sentit la decepció de la victòria.

Els altres pobles, moguts en realitat per un sentiment nacionalista-imperialista, arboraren una bandera de guerra que era una immensa hipocresia : la civilització contra la barbàrie ; la llibertat contra l'opressió ; el dret dels pobles a disposar d'ells mateixos contra la tirania dels Estats opressors ; la democràcia humanitària contra l'Imperialisme guerrer ; la guerra per a acabar amb les guerres, per a instaurar la fraternitat entre els pobles, contra l'esperit dominador i agressiu dels Imperis de presa. Amb aquestes fórmules, falagueres i sonores, els aliats cercaren i aconseguiren guanyar en tot el món un am-

bient favorable a llur causa, però aquesta ideologia — en la qual no creien cap dels que la inventaren — acabà per ésser creguda pels pobles que sostenien la guerra i pels neutrals que simpatitzaven amb els aliats.

I en venir la victòria, en els pobles aliats i àdhuc en els pobles neutrals que els havien acompanyat amb llur simpatia, es produí un esclat d'entusiasme, perquè tothom hi vinculava la immediata realització de les seves il·lusions. En aquests moments, la persona i el programa de Wilson concentraven la universal simpatia, perquè en la vaguetat de les seves fórmules, d'un romanticisme humanitari i generós, tothom trobava la solució favorable del seu plet i l'encarnació del seu ideal.

El fet que en la gran guerra no ll'uitessin exèrcits professionals, sinó pobles en armes, fou també causa que fomentessin il·lusions que, en esvair-se, havien de provocar profundes i pertorbadores decepcions. Durant mesos i anys, en una patriòtica fraternitat d'armes, lluitaren plegats patrons i obrers, burgesos i proletaris. I aquesta convivència féu sorgir en els patrons la il·lusió que l'obrer, aquell obrer amb el qual compartia els sofriments i els perills en servei de la mateixa pàtria, ja no tornaria a ésser el seu enemic. I

en l'obrer germinà la il·lusió que el patrò tindria amb ell il·limitades generositats en el temps a venir.

I en arribar la pau, una immensa collita de desenganys succeí a aquesta immensa florida d'il·lusions. I el desengany, la decepció, és l'estimulant de tots els mals sentiments, de totes les baixes passions dels pobles i dels individus. És, sobretot, l'estimulant de la revolta. Fou per això que un vent de revolta va passar per gairebé tots els pobles que sortiren victoriosos de la gran guerra.

A França, la decepció de la victòria ha vingut molt tard i ha vingut de mica en mica. Ha durat la il·lusió mentre s'ha cregut que els pagaments alemanys resoldrien totes les dificultats econòmiques i financieres i que la dislocació definitiva de l'Imperi alemany apartaria per sempre de França el perill de noves invasions germàniques. Per haver conservat la il·lusió de la victòria, França no sofrí la crisi d'anarquia que els anys 19 i 20 amenaçà de submergir tota l'Europa. La decepció ha vingut després, i ha vingut tan de mica en mica, que el contracop ha estat molt atenuat i el descontentament popular n'ha tingut prou amb llançar del Poder els homes que encarnaven una accentuada significació guerrera i naciona-

lista... que durant molt de temps recollia generals i fervoroses simpaties.

A Itàlia, en canvi, la decepció de la victòria va sentir-se immediatament i totalment, i és per això que a Itàlia aquest trànsit sobtat, de la màxima il·lusió al màxim desengany, produí les conseqüències que estudiarem en el capítol vinent.

VII

ELS ORÍGENS IMMEDIATS DEL FEIXISME

L'entrada d'Itàlia a la gran guerra no fou, com la dels altres pobles d'Europa, filla d'una necessitat inexorable : d'un compromís, d'un deure o d'una temença. Fou absolutament voluntària, tan voluntària, que no vingué fins molts mesos després d'haver esclatat la guerra, sense que s'hagués produït cap fet que modifiqués la situació que Itàlia tenia en agost de 1914. Vingué després d'un llarg regateig amb cadascun dels bàndols bel·ligerants.

Entrà Itàlia en guerra, posant-se en front dels seus aliats de molts anys, per servir el que se'n digué un sagrat egoisme nacional. Les promeses que, a costa d'Austria, els aliats feren a Itàlia eren tan enormes, tan contràries als prin-

cipis ideològics proclamats pels aliats, que foren mantingudes en la major reserva, fins al punt d'ocultar-les a Wilson, temorencs que llur coneixement impedís l'entrada dels Estats Units a la guerra.

Es sabia que Itàlia entrava en guerra en virtut d'un pacte en el qual se li feien grans promeses per al cas de la victòria. Com que l'abast d'aquestes promeses era un secret, el poble italià anà omplint el misteri amb aspiracions que anaren creixent de dia en dia: en els dies negres i tristos en què Itàlia sofria més que cap altre dels aliats — així ho deien i ho creien tots els italians — les aspiracions creixien a mesura dels dolors i dels perills amb què es pagaven; en els moments de triomf, quan, després de Caporetto, vingué Vittorio Vèneto — la major de les victòries aliades i àdhuc de totes les victòries, en opinió dels italians—les aspiracions cresqueren a la mesura de la magnitud de la victòria. En venir el triomf total dels aliats, superior a tot el que s'hagués previst, en venir la dislocació de l'Imperi austro-hongarès, en la qual no havia pensat ningú, les aspiracions italianes no tingueren límit ni aturador. I a cap italià no se li acudí, que les aspiracions que ell havia anat col·locant dins el pacte secret que portà Itàlia

a la guerra, poguessin veure's disminuïdes : tots creien que serien superades.

Aquest estat d'esperit explica perfectament la impressió d'estupor que produïren a Itàlia les primeres notícies dient que Wilson s'oposava a les reivindicacions italianes a l'Adriàtic. I aquesta impressió d'estupor es convertí en indignació frenètica, en saber que Anglaterra i França, les signatàries del pacte, les nacions salvades per l'esforç i els sofriments i la sang dels italians, no es posaven resoltament al costat de les reivindicacions italianes. Esclatà la indignació contra els aliats i després es repudià la guerra, de la qual sols es recordaren les dolors i els estralls, i es renegà dels homes que l'havien aconsellada i dels governs que l'havien sostinguda.

I entre el clam general de protesta i d'indignació, s'alçà, potent i estrident, una veu que ben aviat ofegà i dominà totes les altres veus : fou la dels neutralistes, la dels que s'havien oposat que Itàlia entrés en guerra i que, mentre la guerra durà, havien hagut de callar. I el neutralisme era, principalment, predominantment, el socialisme italià, únic partit que s'havia oposat oficialment a la guerra.

El socialisme italià aprofità la decepció nacional, la dolor nacional, per alçar damunt d'ella

el seu clam de victòria : els fets li havien donat la raó i sols ell tenia dret a parlar i a imposar la seva voluntat.

En les campanyes contra la guerra, contra els aliats, contra el govern, contra l'Estat, els socialistes barrejaven els ingredients més corrosius : la guerra havia estat obra del capitalisme i del militarisme ; contra els rics que en la guerra havien guanyat milions i contra els militars que hi havien guanyat ascensos, havia de concentrar-se la indignació popular provocada per la decepció de la victòria.

A Itàlia les propagandes demagògiques i els intents revolucionaris tenen a favor llur bona part d'aquell marge d'avantatges que el manteniment del *statu quo* té en altres països. Les condicions de raça, temperament i clima, són adequades a la florida abundant del *cap calent* i als contagis fulminants de la massa a les propagandes extremistes. En canvi, dos grans elements de conservació i resistència, la força de l'Estat i la de les classes conservadores, són a Itàlia d'una màxima feblesa : l'Estat, creació d'ahir, forjat en un ambient revolucionari, no té l'enorme força moral d'aquells països on és de segles que el poble està avesat a obeir i l'autoritat a manar ; les classes conservadores, arruïnades les

que tenen tradició, improvisades les que tenen fortuna, allunyades les unes i les altres del poder i àdhuc de l'acció política, no tenen ni tradició ni entrenament per a una resistència.

És per això que l'acció corrosiva de les propagandes demagògiques penetrà, sense trobar cap resistència, en la massa del poble italià, irritada i desmoralitzada per la sobtada decepció de la victòria.

El partit socialista italià ha estat, gairebé sempre, dirigit i dominat pels extremistes. Homes eminents del socialisme italià, per als quals el socialisme sempre ha estat un ideal i mai una rancúnia, sols han estat escoltats i han pogut dirigir en moments de decepció, l'endemà del fracàs d'un intent extremista. Passats aquests moments, els violents, els frenètics, tornaven a imposar-se.

L'exemple de les dictadures proletàries de Rússia, i d'Hongria, i de Baviera, obsessionava les masses obreres italianes, entre l'element director de les quals havien penetrat profundament les apologies de la violència de Georges Sorel : Itàlia havia de fer la seva revolució, com havia fet la seva guerra, i la revolució italiana havia d'acabar amb tot, amb la propietat, amb la religió, amb l'exèrcit, amb l'Estat, amb la jerarquia, amb la pàtria.

Mai, en cap temps ni en cap país, no s'ha predicat un nihilisme més complet, més integral, que el que es predicava a Itàlia pocs mesos després de la victòria : els principis en què descansen les col·lectivitats humanes eren negats ; els grans sentiments col·lectius — pàtria i religió — eren escarnits, i el buit, el buit immens que en les consciències es produïa per l'extirpació de tots els ideals que hi havien acumulat vint segles de cristianisme i vint-i-cinc segles d'història, no venia omplert per l'humanitarisme idealista i romàntic dels homes que feren la revolució francesa o per la ideologia marxista, autoritària i estructural, de la revolució russa, sinó per una explosió de mals sentiments, per la brotada ufanosa dels més baixos instints de l'espècie humana. Era l'odi contra tot i contra tothom, el sentiment motor i director de la massa obrera italiana.

La missió dels conductors de masses és sempre difícil en moments que un vent de victòria commou l'ambient i exalça les consciències. Ho és molt més encara en els pobles llatins, on l'entusiasme s'imposa sempre a la reflexió i el desig va més enllà o camina més de pressa que les possibilitats. En aquests moments, els directors de masses llatines es troben, gairebé sempre, davant d'aquest dilema : o incorporar-se a l'estat pas-

sional, a l'optimisme irreflexiu i exagerat de la massa, a fi d'intentar, amb un esforç suprem i coordinat, de superar tots els obstacles que la reflexió assenyala, o encarar-se resoltament amb la massa per imposar-li un ritme i una disciplina. Tant en l'un camí com en l'altre, el conductor de masses llatines té moltes més probabilitats d'ésser vençut que de sortir triomfant : si segueix el primer, perquè després els fets gairebé sempre demostren que els obstacles o els límits que la raó els assenyalava eren invencibles i que els entusiasmes no van seguits d'un esforç persistent ; si segueix el segon, perquè la massa s'encabrita i es revolta i passa damunt seu o s'atura i es resigna caient en el pessimisme i en la inacció. Però, per poques probabilitats de triomf que aquells dos camins prometin, cal que el cabdill es decideixi resoltament per un dels dos, perquè, tot camí intermedi, tota vacil·lació, suprimeix la més lleu possibilitat de victòria i porta, fatalment, al fracàs del cabdill i de la causa ; fracàs que serà transitori per a un home fort i per a una causa substantiva i permanent, fracàs que serà definitiu per a un home feble i per a una causa que es basi en un artifici o en una realitat transitòria i fugaç.

Turati vacil·là molt de temps i no es decidí

a plantar cara a les violències dels seus amics, fins que començaren les represàlies feixistes : fou sols aleshores quan pronuncià el seu famós discurs contra la violència. Era ja massa tard i la massa l'escoltà com qui sent ploure. I el que passà a Turati, passà a tots els cabdills del socialisme italià. Aleshores, la massa proletària italiana, sense la direcció permanent i general dels cabdills experimentats, es llançà a una lluita inorgànica, anàrquica, en la qual cada nucli actuava pel seu cantó sense pla, sense coordinació, devorant avui els directors d'ahir. L'acció del proletariat italià sols presentava una unitat feta de negociacions i caracteritzada per la violència : negació de la pàtria, de la religió, de la propietat, de la jerarquia, de la disciplina ; violència contra les persones i contra les coses i contra tots els símbols de tots els principis i de tots els ideals en què descansa no sols un Estat, sinó tota col·lectivitat humana.

Durant un temps, l'onada anàrquica no trobà contenció, i les seves depredacions creixien en extensió i en intensitat. Arribà, però, un moment, aquell moment decisiu en la vida d'un poble que en produir-se passa desapercebut, en què s'inicià la reacció, una reacció inorgànica, complexa, difusa. Reaccionà el sentiment patriòtic ; es des-

pertà entre la burgesia l'instint de conservació del seu patrimoni ; entre les classes intel·lectuals es despertà el desig de salvar la cultura de la barbàrie... I un home, Mussolini, tingué el talent i la fortuna de saber escollir i recollir i organitzar els sentiments i les energies defensives i afirmatives de la nació italiana.

I aparegué el feixisme, el veritable feixisme, nacional i conservador, que triomfà en 1922 i que tenia ben poc a veure amb les organitzacions feixistes que creà Mussolini en 1919, amb finalitats i característiques totalment distintes de les que vingueren a complir després, més, molt més, per acció difusa de l'ambient que per voluntat de llur cabdill.

VIII

MUSSOLINI I EL SEU FEIXISME

Estudiats els antecedents de la revolució feixista, és arribada l'hora que estudiem la revolució mateixa, que n'estudiem tots els seus factors : la massa, la bandera i el cabdill.

Comencem per parlar del cabdill, de Mussolini, i, en fer-ho, he de recordar al lector una advertènncia que he fet en la Introducció, en la qual he d'insistir : en el feixisme italià no m'interessa la part anecdòtica i pintoresca, sinó el que pugui haver-hi de transcendental i pregon, amb valor d'universalitat.

No esperin, doncs, els meus lectors, que en parlar de Mussolini i de la seva participació en la creació i direcció del feixisme italià, vagi jo a explicar la seva vida i les seves gestes, en un relat pintoresc i anecdòtic, com ho han fet els

infinits opuscles que omplen els aparadors de les llibreries d'Itàlia i d'altres països.

S'ha parlat tant, tant, de Mussolini, que molts han arribat a creure que el feixisme que tothom coneix—el que arribà al poder en 1922 i governa encara avui Itàlia — és obra exclusivament seva, nascuda del seu pensament i forjada per la seva acció personal.

La humanitat ha tingut, en tots temps, una inclinació irresistible a concentrar i atribuir a un sol home els fets més complexos, àdhuc els que omplen una època i són obra de tot un poble o de tota una generació. Atribuir-los a l'acció exclusiva d'un home, donar-los un prenom, és expressió de l'eterna peresa mental i d'un fetitxisme innat que trobem en tots els homes de tots els temps i de tots els pobles. Pericles, i Cèsar, i August, i Cromwell, i Carles V, i Lluís XIV, i Napoleó, són casos típics, en la història política, del que dic, com podria citar d'altres noms en què la peresa i el fetitxisme s'han complagut a concentrar els moments culminants en l'evolució de les arts, de la filosofia, de la ciència, àdhuc dels estats de consciència de la humanitat.

Que té d'estrany que, per al passat, tinguin els homes aquesta tendència a les atribucions per-

sonals, absolutes i falses, si podem observar el mateix fenomen en els esdeveniments contemporanis? Quan avui es parla de la banca ianqui, el nom de Pierpont Morgan floreix en tots els llavis, àdhuc en tractar-se d'afers en els quals ell té una participació modestíssima. Ahir mateix, en parlar de les expansions industrials i mercantils de l'Alemanya de post-guerra, en el nom i persona d'Hugo Stinnes acumulava l'esperit popular totes les expansions i totes les iniciatives, àdhuc les més allunyades i estranyes a la seva grapa formidable d'home de negocis. Qui no recorda el temps en què Clemenceau, primer, i Poincaré, després, eren, per al comú dels mortals, tota la política i àdhuc tota la vida francesa, i aquells en què Lloyd George passava per ésser tota la política i tot el pensament d'Anglaterra?

Igual passa amb Mussolini en parlar-se del feixisme italià.

El feixisme no ha estat un cop d'Estat, obra que pot ésser l'obra d'un home sol, secundat per una força obedient i passiva. El feixisme ha estat una revolució, amb tots els ingredients de les revolucions : una ideologia, una massa, un ambient i un home. Jo reconec que és, teòricament, possible — i que fins se'n podrien citar al-

guns exemples—el cas que una veritable revolució sigui obra gairebé exclusiva d'un home. En la història contemporània, Lenín representa la màxima concentració, en una sola persona, de tots els elements i de totes les etapes d'un moviment revolucionari : el pensador que formula l'ideal, l'apòstol que el propaga, el cabdill que el porta al triomf i el governant que l'implanta des del poder. Fóra, no obstant, injust d'atribuir a Lenín l'íntegra elaboració de la ideologia amb què el bolxevisme arribà al poder. Fou Lenín un dels molts teoritzants del comunisme rus, adaptació monstruosa de la ideologia marxista a l'esperit oriental del poble rus ; on Lenín és sol o gairebé sol, allí on la paternitat personal és justa i merescuda, és en l'afirmació antidemocràtica, oligàrquica, despòtica, que és allò que hi ha de més fort i persistent en el bolxevisme rus.

Generalment, l'home de doctrina no és home d'acció, i, entre aquests, el que té totes les audàcies intuïtives per a fer triomfar un moviment revolucionari, no acostuma a tenir les prudències reflexives i les flexibilitats necessàries per a sostenir una obra de govern. Pi i Margall, el doctrinari, l'únic doctrinari, de la revolució espanyola del segle XIX, no tingué cap part en el triomf de la revolució i fou, en el poder, una veri-

table calamitat, i contribuí més que ningú, per la seva manca d'aptituds de governant, al fracàs de la revolució espanyola.

Mussolini no és un pensador; no és un home de doctrina. La ideologia feixista, la vacil·lant i canviant ideologia feixista — però parlarem d'això en un altre lloc! — li és completament estranya. No sols no és obra seva, sinó que el programa amb què el feixisme conquerí i reté el poder, és tot el contrari del que pensava i predicava Mussolini quan expressava un pensament propi, abans de convertir-se en un condensador i realitzador d'idees d'altri i, sobretot, dels desigs i neguits d'un estat de consciència nacional. Mussolini és i ha estat sempre un home d'acció, estimulat per l'esperó eficacíssim d'una gran ambició personal i servit per una energia, per una voluntat i per una agilitat intel·lectual extraordinàries.

Als que creuen que el feixisme conservador que governa Itàlia, fa prop de dos anys, és obra, no sols de l'acció, sinó del pensament de Mussolini, convé recordar-los alguns antecedents, i no antecedents llunyans,—de quan Mussolini, abans de la guerra, figurava en l'extrema esquerra del socialisme i era apòstol apassionat de totes les violències, — sinó molt més recents, de quan Mussolini, després de la guerra, creà el moviment

feixista, organitzant i donant un programa i una bandera als primers feixos de combatents.

Fou a primers de 1919 quan Mussolini convocà la primera Assemblea d'ex-combatents, a la qual acudiren tan sols alguns socialistes i sindicalistes, que, com Mussolini, havien estat partidaris de la guerra. Les paraules que aleshores pronuncià Mussolini estan en perfecta harmonia amb l'ambient revolucionari d'aquells primers temps de la post-guerra, l'obra de dissolució nacional i social de la qual havia d'ésser aturada pel feixisme tres anys després: «El règim — deia Mussolini — ha obert la successió i som nosaltres els que tenim dret a la successió del règim, perquè fórem nosaltres els que empenyérem el país a la guerra, i el portàrem a la victòria. El Senat ha d'ésser abolit. Volem la representació de tots els interessos. Demanem el sufragi universal per a homes i per a dones, l'escrutini de llista a base regional, la representació proporcional. De les noves eleccions sortirà una Assemblea nacional que haurà de resoldre sobre la forma de govern de l'Estat italià. Ella dirà: república o monarquia. I nosaltres, que hem tingut sempre inclinacions republicanes, diem, fins aquest moment: república. La monarquia ha complert la seva missió cercant, i reeixint en

part, unificar Itàlia. Ara ha d'ésser missió de la República d'unir-la i descentralitzar-la regionalment i socialment... Jo, particularment, no he cregut mai ni en la virtut, ni en la glòria de la casa de Savoia».

El programa que Mussolini donà al feixisme en 1919 era, exactament, tot el contrari del programa que el feixisme triomfant vingué a realitzar en 1922 des del poder: «La Cambra funcionarà com Assemblea Constituent per examinar i resoldre el problema institucional de l'Estat. Radical reforma tributària comprenent una lleva sobre el capital, la confiscació dels sobre-beneficis de guerra, la taxació onerosa de les herències per resoldre el problema dels mutilats, dels invàlids, dels combatents i llurs famílies; la confiscació dels béns eclesiàstics per donar-los a les institucions d'assistència local que seran administrades pels ciutadans».

Quant al problema social, escrivia el diari de Mussolini aquells dies: «Col·laboració, en tant que es tracta de la producció; lluita de classes, en tractar-se de la repartició».

La ideologia que Mussolini donà al feixisme — quan era ell qui, realment, formulava una ideologia i un programa — era obertament antiburgesa i antimonàrquica. L'ideal era una repú-

blica obrera, instaurada sobre la desfeta d'una burgesia espoliada: això sí, una república on regnés l'ordre i la disciplina i es retés culte a la pàtria italiana.

El fracàs més absolut acompanyà l'intent de Mussolini de crear el feixisme al començament de l'any 1919. En tot aquell any — que és quan a Itália es sent la decepció de la victòria i l'esperit d'anarquia i de revolta s'infiltra en tota la societat italiana — el feixisme de Mussolini no compta per res: ni és factor de contenció, ni de revolució. Els topaments violents i sagnants que tingueren, durant molt de temps, les organitzacions feixistes amb les comunistes, portaven tot el caràcter de les lluites fratricides per les quals han passat les organitzacions obreristes de pertot arreu i que, a casa nostra, han tingut una curiosa i lamentable persistència.

La sensació de la impotència accentua en Mussolini el sentit revolucionari que el porta, a començos de l'any 20, a escriure al final d'un article en el seu diari aquestes paraules de desesperació: «A baix l'Estat en totes les seves espècies i encarnacions. L'Estat d'ahir, d'avui, de demà. L'Estat burgès i l'Estat socialista. A nosaltres, els fidels d'un individualisme morent, no ens resta, per al trist present i per al tenebrós

esdevenidor, més que la religió, absurda potser, però consoladora, de l'Anarquia.»

És amb aquest esperit que Mussolini contemplà, passivament, l'allau d'anarquia que amenaçava de submergir Itàlia en 1920 i que culminà en el mes de setembre, quan els obrers s'apoderaren de les fàbriques i fou hissada la bandera roja a les façanes dels palaus comunals.

IX

L'EVOLUCIÓ DOCTRINAL DE MUSSOLINI

L'esclatant fracàs de l'ocupació obrera de les fàbriques del Nord i del Centre d'Itàlia, marcà el moment en què el procés revolucionari italià va fer crisi. Socialistes i comunistes tingueren la sensació de llur impotència, de l'ajornament indefinit d'uns somnis que havien cregut de realització immediata. La immensa massa no revolucionària de la societat italiana—aquella que amb el triomf comunista hauria sofert en els seus interessos, o en els seus ideals, o en els seus sentiments, — reaccionà vigorosament : tingué l'agradable sorpresa de veure que la seva causa no era fatalment perduda, que el seu sacrifici no era inevitable. I, no sols s'aturà en la retirada passiva, covarda, amb què s'havia deixat acorralar, frec a frec de l'abisme, des del començ de la post-

guerra, sinó que sentí l'impuls vigorós de prendre l'ofensiva.

Les esquadres feixistes de Mussolini, que, abans de l'embranzida formidable del comunisme, havien lluitat contra les organitzacions comunistes, i que, durant l'ocupació de fàbriques i Ajuntaments, havien guardat una actitud passiva i espectant, passaren a ésser l'expressió activa i agressiva d'aquest estat d'esperit d'una gran massa d'opinió italiana. I, influïts per l'ambient, estimulats per velles rancúnies, iniciaren l'atac vigorós contra socialistes i comunistes, atuïts i desconcertats per llur fracàs. S'inicià aleshores el període heroic de l'oli de ricí, del garrot i del revòlver : els comunistes són expulsats dels Ajuntaments, i llurs diaris i llurs casinos són assaltats per les esquadres feixistes ; tot intent de resistència provoca una represàlia fulminant i violentíssima.

El Govern Giolitti, que no havia sabut contenir l'embranzida comunista, i que, un cop fracassada, no té tampoc l'energia per a castigar-la, es sent sense autoritat per a reprimir les agressions feixistes que són, en el fons, l'exercici violent i subversiu d'una funció essencial que el poder públic ha deixat abandonada. Comprèn Giolitti, amb la seva fina percepció de polític vell i

escèptic, que el feixisme porta camí de guanyar, que tots els elements amb què ha de comptar un govern simpatitzen amb l'acció de les esquadres feixistes, i que el govern fóra aixafat si volgués impedir-la.

La burgesia, l'oficialitat de l'exèrcit, els intel·lectuals, la clerecia, la burocràcia, tots aquells, en una paraula, que abans d'haver sentit la imminència del perill comunista, havien mirat, amb l'antipatia que sent tot esperit civil per les violències, les lluites fratricides entre feixistes i comunistes, que les havien considerades, amb raó, com expressions bàrbares de rivalitats partidistes, s'entusiasmen ara amb l'acció de les esquadres feixistes, expressió audaç i afirmativa de llur propi estat d'esperit.

La joventut burgesa i universitària, i els aventurers sentimentals que havien seguit d'Annunzio, entren, a corrua feta, a les esquadres feixistes. Però, en entrar-hi, no hi aporten tan sols el concurs de llur valor personal ; hi aporten llurs pensaments i llurs sentiments. I el feixisme socialista, republicà, obrerista, revolucionari, que Mussolini havia creat en 1919 i que fins aleshores havia vegetat en la impotència, resta submergit per la incorporació en massa d'elements més nombrosos i més selectes, que del feixisme

mussolinià no senten més que l'audàcia de la seva acció.

Mussolini, entusiasmat amb la creixença fulminant i formidable de les seves hosts, no s'adona, de bell moment, que el feixisme de 1919 — el seu feixisme — és mort : que ha nascut un nou feixisme que el tindrà per cabdill únicament en el cas que ell adapti i confongui els seus pensaments i els seus sentiments amb els de les noves masses feixistes.

És per això que quan Mussolini, actuant en nom del feixisme, pacta la pau amb els socialistes, la massa feixista se li encabrita i es veu obligat a rompre el pacte, aprofitant l'ocasió que li ofereix la inhabilitat socialista, de donar a aquells la culpa de la ruptura.

El darrer homenatge de Mussolini a la ideologia i significació del feixisme de 1919 — del seu feixisme—fou el maig de 1921, quan Mussolini, elegit diputat amb alguns feixistes més, imposà l'abstenció en la sessió inaugural del Parlament, aquella en què el Rei llegeix el Missatge i s'anomena la sessió règia, retent així honor a la significació republicana del feixisme. Els nous reclutes del feixisme, els que formaven ja la gran massa del feixisme, acolliren amb la més gran sorpresa i amb el disgust més viu el gest de Mussolini.

Cap d'ells, en entrar al feixisme, s'havia assabentat del seu programa i de la seva significació republicana : havien entrat al feixisme perquè lluitava contra el comunisme, perquè defensava la pàtria i l'exèrcit contra els enemics de l'exèrcit i de la pàtria, perquè encarnava una afirmació nacional i nacionalista en front d'una afirmació internacionalista ; i la monarquia i la casa de Savoia representaven i encarnaven els mateixos sentiments, els *únics sentiments,* que els havien dut al feixisme.

Mussolini restà tan sorprès de l'efecte que el seu gest havia causat entre les novelles hosts, com aquestes n'havien restat del propi gest de Mussolini : aparegué clar que entre Mussolini i les novelles forces feixistes s'havia produït una coincidència en l'acció, però que, espiritualment, ideològicament, no s'havien comprès, ni s'havien parlat tan sols.

Mussolini, acostumat a imposar la seva direcció, cregué que també ho podia fer aquesta vegada. En el seu diari publicà el 24 de maig un article titulat «Paraules clares als reclutes», que conté el més interessant de tot el que Mussolini hagi dit o escrit, que és un autoretrat d'un vigor extraordinari, i que representa per a Mussolini el darrer moment d'adhesió a la ideologia pròpia.

Essent massa extens per a copiar-lo sencer, en copiaré els paràgrafs més interessants, aquells que concreten el divorci espiritual entre Mussolini i el seu feixisme a la vigília mateixa del dia en què aquest divorci anava a cessar.

Al començament de l'article es llegeixen aquestes paraules :

«Molts dels reclutes que han vingut al feixisme en 1921, ignoren — evidentment — la història del feixisme italià ; no coneixen — evidentment—les idees programàtiques, rectores del feixisme italià i arboren gallardets brillants i vistosos (no trobo altra manera de traduir la frase italiana «stanno pescando dei granchi piutosto vistosi») que no tenen res a veure amb el feixisme. Tot això a propòsit de la meva declaració, que el nucli parlamentari feixista no ha de participar a la sessió règia d'obertura del Parlament. Algun feixista s'ha mostrat *curiosament* sorprès d'aquestes afirmacions que jo, naturalment, mantinc i justifico. Afirmacions que són típicament feixistes i perfectament harmòniques amb la línia general del feixisme. Jo no vull donar patents de feixisme, però no permeto que sigui falsejat i torpedinat el feixisme que jo he fundat, fins a fer-lo desconegut i tornar-lo mo-

nàrquic i fins dinàstic, de *tendencialment* republicà que era i que ha d'ésser.»

No trobeu curiosíssim que Mussolini, poc més d'un any abans d'arribar al poder, qualifiqui de «granchi piutosto vistosi» les idees i els sentiments que aportaven al feixisme tota la força per triomfar i tota la ideologia que havia de realitzar des del poder, mentre considera com fonamentals i substantives les declaracions del programa que donà al feixisme en 1919, de les quals no es recordava ningú en 1921... i de les quals ja no es recordarà més el propi Mussolini en 1922?

«Els nous reclutes — diu després l'article — els que han vingut de bona o mala fe a pondre llur ou en el niu calent i ardent del feixisme italià, no coneixen la història del feixisme. No saben res de les tres grans Assemblees regionals en les quals el feixisme s'ha donat—diguin el que vulguin els imbecils — una fisonomia i un programa ideal.»

I aleshores l'article recorda el programa que el propi Mussolini donà al feixisme en març de 1919, i transcriu paràgrafs dels seus discursos a les Assemblees feixistes. Dóna després alguns arguments per defensar la seva actitud i, com no devia tenir gran confiança en l'eficàcia de tals arguments ni en el record del programa de 1919,

acaba l'article posant al seu partit la qüestió de confiança, intentant imposar el seu criteri per la força de la coacció del seu prestigi personal i de la seva personal audàcia : és una tàctica que li havia reeixit sempre amb les masses socialistes del primitiu feixisme.

«Estic cert — acaba dient — que el feixisme parlamentari s'orientarà en aquestes idees. L'enorme massa dels feixistes — la unanimitat entre els d'abans — les comparteixen. Jo estic disposat a sostenir-les contra tots. No és possible de predicar una cosa i practicar-ne una altra. Si per ventura aquestes idees meves no recollissin l'adhesió del feixisme, no m'importaria gran cosa. Jo sóc un cap que precedeix, no un cap que segueix. Jo vaig també i sobretot contra corrent, i no em distrec mai i vigilo sempre quan el vent mudable infla les veles de la meva fortuna.»

Dos dies després de la publicació d'aquest article, Mussolini en publicà un altre en el qual, després de respondre amb inaudites violències als atacs que li dirigien els monàrquics del bloc nacional, prepara, hàbilment, una virada que li permeti de recobrar la confiança i mantenir la direcció del fexisme. Aquest article, publicat el 26 de maig, acaba així : «Itàlia! Aquest és el nom, el sagrat, el gran, l'adorable nom en el qual es re-

troben tots els feixistes. Ningú no pot jurar que la causa d'Itàlia estigui necessàriament lligada a la sort de la Monarquia, com pretenen els nacionalistes, o a la sort de la República, com creuen els republicans. L'esdevenidor és incert i l'absolut no existeix. Heus aquí per què repudiem la camisa de força de les qüestions prèvies, que no permeten d'actuar lliurement sobre el terreny movible i complex de la vida i de la història.»

Algunes setmanes després Mussolini ja está incorporat a la nova ideologia del feixisme. Aleshores són els vells feixistes els que protesten del canvi, i Mussolini se'ls encara amb aquestes paraules : «Del meu punt de vista personal—diu — la situació és d'una simplicitat lapalissiana : si el feixisme no em segueix, ningú podrà obligar-me a seguir el feixisme. Jo comprenc, i compadeixo un xic, aquells feixistes de molts reconets d'Itàlia que no es poden sostreure a llur ambient limitat, que s'hi encasten i no en veuen d'altre i no creuen en l'existència d'un més vast i complex i formidable món. Són el reflex del campanilisme, reflex que és estrany a nosaltres que volem desprovincialitzar la Itàlia i projectar-la, com un ésser nacional, com un sol bloc, fos tot d'una peça, entre els mars i entre els Alps. Però l'home que ha fundat i dirigeix un moviment i li ha donat

flor d'energia, té dret de prescindir dels mil elements locals, per contemplar el panorama polític i moral en la seva síntesi : té dret de veure del cim d'una muntanya, ço és, d'un més ample horitzó, el panorama que no és de Venècia o de Bolonya o de Cuneo, sinó italià, europeu i tal volta mundial. Qui no és capaç d'aquesta síntesi, pot tenir aptitud per a comandar una esquadra de vint homes ; no pot, certament, reivindicar el dret de comandar la vasta massa en el moment més turbulent de la història, quan les responsabilitats acumulades esdevenen feixugues i aclaparadores, quan és necessari de desafiar la impopularitat retardatària i d'anar endavant, de totes passades, contra qui sia, amb la certesa que dóna la sensibilitat de l'instint i el fervor de la fe.»

Passen uns dies encara i Mussolini proclama el nou dogma, la bandera amb què arribarà al poder un any després.

«No he dit — escriu — que sia imminent un període de major llibertat, de major democràcia sufragística. És possible que els pròxims decennis vegin la fi ingloriosa de totes les conquestes democràtiques. Del govern de molts i de tots — ideal extrem de la democràcia — és probable que es torni al govern de pocs o d'un sol. En l'economia l'experiència del govern de molts

o de tots, ja ha fet fallida : a Rússia s'ha hagut de tornar al dictador de fàbrica. La política no pot trigar a seguir l'economia. No hi veig clar sobre la sort del sufragi universal i els adminicles proporcionalistes. Dintre poc serà vell joc. Els homes sentiran, forçosament, el desig d'un dictador».

L'evolució, la total evolució de Mussolini i del feixisme, és completa. Un renegat? Un traïdor? Un trànsfuga? En parlarem en un altre capítol.

JUSTIFICANT L'EVOLUCIÓ DE MUSSOLINI

Diran alguns que Mussolini, en abandonar les fórmules del seu programa i acceptar la ideologia que els nous incorporats havien portat al feixisme, fou un trànsfuga, un traïdor, o, almenys, un *pastelero*. Parlem-ne, d'aquesta acusació, que en els pobles llatins es dirigeix als homes públics en totes les rectificacions llurs, així quan aquelles signifiquen el mercadeig interessat d'un ideal, com quan representen el generós sacrifici de la pròpia vanitat a honra i servei de l'ideal.

Els llatins tenim una extremada afecció a la fórmula, al precepte : el precepte i la fórmula és més fort per a molts, que l'ideal i la doctrina... com per a molts catòlics són més intangibles i d'apli-

cació més rígida els manaments adjectius de l'Església que els preceptes substantius del Decàleg : és major pecat de faltar un diumenge a missa o de mancar a un dejuni que de mentir o robar.

Parlem de còm es genera i formula el programa d'un partit, el famós programa, els preceptes del qual són dogmes, la negació dels quals porta l'excomunió major i el pecat d'apostasia.

Els programes, o els elabora el cabdill o els formula el partit congregat en assemblea. Vegem com això passa.

El fundador d'un partit elabora, en la intimitat del seu pensament, el programa en què es concreten les fórmules que, al seu entendre, han de servir millor l'interès públic. Algunes sorgeixen espontànies, claríssimes, del seu esperit ; d'altres, se li presenten borroses, confuses i indecises : dubta i medita i s'informa, inclinant-se avui a la solució contrària d'aquella que ahir li semblava la millor i la més justa ; unes hores, uns dies més de meditació el porten honradament, sincerament, o a la fórmula primera... o a una tercera o a una quarta. Un cop acabada l'elaboració íntima del programa en el qual la immensa majoria de les fórmules han estat fruit de meditacions i controvèrsies íntimes i de rectificacions i retocs, quan està satisfet de la seva obra, quan està plena-

ment convençut de la raó i de la justesa de totes les seves fórmules, aleshores promulga el programa, el propaga i recull adeptes.

En aquest treball ha passat setmanes i mesos, durant els quals el seu cervell, en bullida constant, ha anat elaborant les fórmules que serveixen el seu ideal, que és el de fer la grandesa del seu país. Ha proclamat el programa un dijous a les quatre de la tarda. Doncs bé ; per a molts, des de les quatre de la tarda d'aquell dijous, el fundador del partit, el que n'ha formulat el *credo,* ha perdut el dret a raonar... que vol dir el dret a rectificar-se. Allò que fins a les quatre de la tarda d'aquell dijous hauria estat honorable, respectable i raonable, des d'aquell instant passa a ésser una claudicació, una traïció, un crim : l'home té dret de raonar mentre calla el fruit del seu raonament : un cop el publica, ha abdicat definitivament d'aquest dret. Els que callen, els que, o no pensen res o guarden per a ells el fruit de llur pensament, aquests, tenen dret de continuar pensant ; els altres, els que han comès la imprudència d'expressar una convicció i han tingut la desgràcia que d'altres la compartissin, resten, per sempre més, esclaus de llur paraula i presoners de llur dogma. Han de creure, sempre més, en el que han cregut un dia, o, si no ho creuen, ho han de fer veure ;

resten, pel fet d'haver parlat, condemnats a ésser infal·libles o a ésser uns farsants.

I això, quan és un home el que formula el programa... Quan és una Assemblea que el formula, el cas és més curiós encara. Uns ponents han redactat unes conclusions que sotmeten a un Comitè dintre el qual es delibera i es vota; algunes de les conclusions s'accepten tal com el ponent les proposava; d'altres són modificades en part; algunes ho són totalment. En alguns extems l'acord és unànime, fruit d'una mateixa convicció o d'una transacció francament concertada entre parers diversos; d'altres conclusions són aprovades pel vot de la majoria, perquè els parers eren contradictoris i les diferències tan essencials que la fórmula resultava impossible.

El dictamen de la Comissió passa a l'Assemblea, a la gran Assemblea dels delegats del partit que han d'aprovar el programa: es delibera, es discuteix i es vota. Hi ha conclusions que són acceptades per unanimitat; d'altres que ho són per gran majoria; de vegades la proposta del Comitè és rebutjada o és substancialment modificada per una esmena, per una proposició que presenta un nucli d'assembleistes. De vegades, el resultat d'una votació és tan indecís que cal repetir-la: un delegat nou que entri o un dels presents que

hagi d'absentar-se per una necessitat urgent ; el retard d'un tren o la *panne* d'un auto conduint un assembleista, pot alterar el resultat de la votació. Però el que s'ha votat allí és el dògna, el dogma sagrat, immutable ; discutir-lo és heretgia ; contradir-lo, imperdonable claudicació.

Mentre el dogma s'elaborava, en el cervell del cabdill o en el si del Comitè o en el ple de l'Assemblea, els esdeveniments exteriors, sempre canviables, influïen i pesaven en les meditacions i en les deliberacions : les lliçons de l'experiència eren recordades, esmentades i tingudes en compte com arguments decisius. Un cop el dogma proclamat, el que passi en el món exterior deixa d'existir o no s'ha de tenir en compte : el programa consagra i fixa el moment definitiu del curs dels esdeveniments i de l'evolució de les idees. Ell sol és la veritat ; després d'ell, tot és ficció, tot és fal·làcia.

No us sembla aquesta concepció el *summum* de la imbecil·litat i de la petulància humanes ?

* * *

Quan Mussolini acceptà la ideologia que al feixisme aportaren, amb llurs persones, els nous reclutes de les esquadres feixistes, i amb

llurs simpaties, milions de ciutadans de tota Itàlia, no fou un trànsfuga ni un farsant; fou més sincer i més conseqüent amb els punts fonamentals de la seva pròpia ideologia i amb els trets substancials del seu temperament, que quan a tall de relator o de picaplets retreia textos vells i preceptes estantissos d'un programa. Aleshores, el que parlava en ell, més que la convicció, era la covardia: s'aferrava a fórmules buides i revellides per la por de veure's acusat d'apostasia.

Per a un doctrinari, per a un home en qui predomina l'especulació sobre l'acció, l'aferrament a les fórmules que ell mateix ha elaborat, àdhuc quan aquestes fórmules poden contrariar l'interès o la causa que amb elles pretenia de servir, és respectable, perquè és possible que sigui sincer.. i que ni ell mateix s'adoni de tota la vanitat, de tota la petulància que hi ha en un home que considera veritat dogmàtica i immutable la fórmula que ell ha elaborat i que estima més honrat moralment mantenir la fidelitat a la fórmula, que expressa la convicció d'ahir, que no pas sotmetre's a acceptar la fórmula amb què avui serviria millor el propi ideal.

Però, per a un home d'acció, per a l'home que sent la febre de les realitzacions, aquell afer-

rament a la fórmula pretèrita, inactual, és inadmissible. Us diria que el fet de mantenir-la fóra ja la prova que no és un home d'acció.

Si Mussolini s'hagués entestat a sostenir el programa que ell mateix havia formulat el març de 1919, i a imposar-lo a les noves masses feixistes, o el feixisme hauria fracassat en un miserable procés de descomposició interior — separant-se'n els nous reclutes que li donaven la força material, perdent l'ambient de simpatia que li donava la força moral, i, guanyant-se, els escamots que en restessin, una implacable contraofensiva comunista, — o el feixisme, amb els nous adeptes i amb el nou esperit i amb la nova bandera, hauria arreconat i substituït Mussolini. O Itàlia hauria vist morir la força que la salva, almenys momentàniament, de la desfeta i de l'anarquia, o aquesta força hauria perdut el concurs fecundíssim d'un cabdill endurit en la lluita i en l'adversitat, amb singulars aptituds de suggestió i amb excepcionals condicions de comandament.

Mussolini, home fet per a l'acció, hauria perdut tota eficàcia d'acció; la seva vocació hauria romàs fracassada i hauria caigut, ridículament, miserablement, abraçat a un programa infantil,

estantís, de casino de barri, parió d'aquells programes que a casa nostra i pertot arreu, elaboren emfàticament, en intentar constituir-se en partit, els descontents de les agrupacions polítiques, els que no han estat fets diputats o regidors o simplement vocals de la Junta d'un Centre de Districte.

XI

CARACTERÍSTIQUES ESSENCIALS DE MUSSOLINI

En el fet concret que havia provocat la discòrdia entre Mussolini i els nous adeptes del feixisme, la posició inicial de Mussolini era totalment insostenible. Fer qüestió substantiva i prèvia del problema de la forma de govern és, en els nostres temps, un pur infantilisme : cap problema viu, ni tan sols la dosi de llibertat i de democràcia que pugui fruir un país, tenen res a veure amb si regeix un rei hereditari o un president electiu : presents estan als nostres ulls els casos de monarquies que coronen un sistema ultra-democràtic, i el de repúbliques que consagren un sistema de govern oligàrquic o despòtic.

Hi ha un fet que demostra millor que tots els arguments el bizantinisme dels apriorismes en el

problema de la forma de govern i la ineficàcia de l'existència de partits basats, principalment o exclusivament, sobre aquesta controvèrsia : és que la caiguda de les monarquies — i són abundosos els casos que hem contemplat en els nostres temps ! — no s'ha produït mai per la força i acció dels partits republicans, ni han estat els avantatges teòrics del sistema republicà, ni els inconvenients doctrinals imputats al règim monàrquic, ço que ha determinat l'opció popular a favor de la república. Han caigut les monarquies, o perquè en la caiguda el poble ha trobat una satisfacció, un consol a una catàstrofe nacional, o perquè el rei, pels seus actes, s'ha fet incompatible amb la dignitat i amb les conveniències de la nació.

. . . .

No es produïa, per culpa del rei, cap dels casos que poden explicar i justificar que un poble, resignant-se a tots els trontolls i perills que puguin venir-ne, interposi, en el camí de la solució dels seus problemes nacionals, la qüestió prèvia d'un canvi de règim. Ben al contrari, el fet de promoure artificiosament, sense que cap fet ni cap interès nacional ho reclamés, la discussió tan sols de la forma de govern, hauria vingut a pertorbar la missió de defensa nacional i social que

els nous adeptes havien vist en el feixisme i que era la causa i l'explicació de l'empenta formidable i de l'immens prestigi que, rapidíssimament, havia pres en tota Itàlia. La monarquia, que havia anat a la guerra sols quan l'opinió italiana ho havia imposat; la dinastia, que havia fet la unitat italiana, representava i encarnava allò mateix que venia a representar i encarnar el nou feixisme, el qual, d'un escamot de busca-raons que no arribava a ésser un partit, havia esdevingut, sobtadament, molt més que un partit : havia esdevingut l'expressió i la concreció dels sentiments, dels desigs, de les aspiracions de la part millor i més forta i més sana del poble italià.

En la ideologia de Mussolini, en la d'abans i en la de després de la guerra ; en la de quan era el capitost d'un escamot de violents i en la de quan ha estat el conductor, el *duce* d'un formidable moviment nacional ; en la de quan era el revolucionari, com en la de quan ha estat un governant, hi ha dues notes fonamentals i substantives, que persisteixen, vigoroses, a través de tots els canvis d'ambient, de situació i de fortuna, i que són les que formen la seva personalitat espiritual.

És la primera, un intens i fervorós patriotisme, que el porta a subordinar-ho tot i en tot mo-

ment a la major glòria i a la major grandesa d'Itàlia. I no d'una Itàlia blanca o roja, obrera o capitalista, sinó de la Itàlia-Raça, de la Itàlia-Nació, de la Itàlia eterna, que no comença amb Cavour i Garibaldi, sinó que barreja i confon la seva història amb la història de la humanitat. La que, amb l'antiga Roma, governa i estructura el món i dóna les fórmules del dret que viuran a través dels segles i forja una llengua que serà mare de tantes llengües i el verb etern de l'eterna Església catòlica ; la que, amb el Dant, codifica tota la ideologia medieval ; la que illumina l'esperit humà amb el Renaixement ; la que sofreix, sense perdre la unitat d'esperit i els exquisits refinaments de la cultura, els més bàrbars esquarteraments i les més brutals opressions estrangeres ; la que es recobra ella mateixa amb el *Risorgimento* ; la que consagra la unitat de fresc relligada amb les amargors del Piave i amb les glòries de Vittorio Vèneto.

I al costat d'aquest fervor patriòtic, apareix constantment en la personalitat de Mussolini el sentit d'autoritat, que vol dir jerarquia i disciplina. Quan era socialista, era tan autoritari com quan ha estat dictador ; si en comptes de triomfar amb les masses burgeses i amb bandera conservadora, hagués triomfat amb les masses obreres i

amb bandera socialista, un cop al poder hauria governat exactament com l'hem vist governar ara : haurien canviat les fórmules concretes, però el sistema de govern hauria estat el mateix ; la lletra dels decrets hauria estat una altra, el to, la *música,* hauria estat la mateixa.

Mussolini, com he dit tantes vegades, és un home posseït per la febre d'acció, per a qui les fórmules no són res quan no poden aplicar-se, per a qui l'especulació doctrinal és tasca eixorca d'impotents o desvagats. Per a ell la fervor patriòtica no és res si no es tradueix en el sacrifici per la pàtria o en l'esforç actiu per a estendre les seves fronteres i la seva força i el seu prestigi i la seva riquesa. Per a ell l'autoritarisme ha d'estar en acció constant i, perquè ho estigui, cal que hi hagi qui obeeixi el que ell mana ; que la disciplina s'apliqui no a fileres esquifides de partidaris, sinó a masses immenses de ciutadans que formin legió, que formin exèrcit, que siguin, si és possible, tots els ciutadans de la nació.

En el servei efectiu dels seus ideals i de les seves característiques essencials, Mussolini coincidia perfectament, sincerament, efusivament, amb les noves masses incorporades al feixisme. Potser amb elles — segurament amb elles — més,

molt més i més profundament que amb els adeptes de la primera hora. I les noves masses feixistes que sentien el patriotisme italià tal com el sentia ell, que tenien com ell set d'autoritat i de jerarquia i de disciplina, per a mantenir-li el seu concurs i la seva adhesió—que era la força, que era l'eficàcia, que era la realització, que era el triomf—no li demanaven més sacrifici que el d'unes fórmules adjectives, elaborades en moments d'impotència i que, per a la seva fisonomia moral, no tenien més importància de la que, per a la fisonomia física, pot tenir el pentinat del cabell o el tall de la barba.

XII

LA FORÇA I LA FEBLESA DE LA IDEOLOGIA FEIXISTA

Les revolucions triomfants que no porten en llur si una ideologia, corren, per a la seva sort i la seva eficàcia, els mateixos perills que un cop d'Estat. Es mantenen mentre dura el prestigi de llurs cabdills i després, o rebrota insensiblement el vell sistema que la revolució pretengué d'ensorrar, o el règim revolucionari cau, sobtadament, sense deixar obra acomplerta. Pot fer-se una revolució només amb negacions : amb la protesta, amb l'odi, amb el fàstic ; no pot mantenir-se i perdurar i deixar un rastre d'eficàcia, si no porta un pensament a realitzar, o, almenys, un esperit, una modalitat a instaurar en les funcions de govern.

De vegades, una revolució purament negativa

— talment com un cop d'Estat — és convenient i desitjable : és quan ve per a posar fi a un sistema, a un règim infecund i abjecte, que conduïa fatalment el país a la ruïna, a l'afebliment, a la liquidació de tots els ressorts i energies vitals d'una nació. En aquest cas una revolució àdhuc negativa — com un cop d'Estat — pot ésser indispensable, perquè difícilment pot produir-se l'acció evolutiva i reactiva del cos social, puix que es troba depauperat i sense energies i el règim abjecte que domina té prou força per a ofegar o contenir o corrompre tota floració renovadora.

El caràcter purament negatiu de la revolta i del cop d'Estat, facilita i assegura el seu triomf, car li porta, del primer moment, un aplec, extensíssim i sorprenent, de concursos els més heterogenis. L'acord per a abominar del règim es fa de seguida entre la immensa majoria dels ciutadans, al bell moment que veuen alçar-se una força material capaç d'enderrocar-lo, i que un ambient d'universal simpatia, que es tradueix en concursos més positius, acompanya i empeny el moviment revolucionari. Ningú no demana a aquest què farà un cop haurà triomfat ; n'hi ha prou, per a provocar l'adhesió, de saber contra qui va i ço que destruirà : del que haurà de fer

esprés, millor que no en parli, perquè, mentre
rà un misteri, cadascun dels ciutadans, a l'es-
alf de la simpatia, omplirà el buit del misteri
mb els propis ideals o amb les pròpies il·lusions.

El problema comença, per a un moviment re-
olucionari purament negatiu—com per a un cop
'Estat — l'endemà mateix d'haver assolit el
riomf. Com governarà? Quins ideals prendran
arn i vida a l'escalf de la seva acció? Si es limi-
a a fer el que feien els homes del règim caigut—
mb més bona fe, potser, amb menys competèn-
ia, segurament—la decepció seguirà ben aviat al
vent d'entusiasme que havia inflat les veles del
moviment triomfador.

Si vol evitar una caiguda miserable, que por-
tarà al país un desengany corrosiu, que reduirà
encara el vigor i les energies que abans tenia el
cos social; si vol evitar que tornin, glorificats
i magnificats, els homes de l'antic règim—ren-
tades llur culpes en el Jordà del fracàs renova-
dor — a continuar les antigues abjeccions, a pre-
sidir el procés, accelerat, de la descomposició del
país, no té més remei que arborar un gran ideal
afirmatiu, prenent-lo d'allà on sigui, si no en té
de propi, i llançar-se, vigorosament, a la seva
realització, fent cara a totes les disgregacions i a
totes les hostilitats de gran part dels mateixos que

amb llur concurs l'havien dut a la victòria. Quan els cabdills del moviment que ha triomfat no tenen capacitat, ni per a forjar un pensament propi, ni per a pair i executar un pensament d'altri ; quan no hi ha entre ells ningú amb pasta d'home d'Estat, tenen el deure d'apressar-se a donar el poder a qui porti esquena prou resistent per a sostenir-lo, o procurar que el país, en una selecció del país, designi els seus governants.

Perquè, una revolució, com un cop d'Estat, no poden deixar les coses com les havien trobades : o les milloren o les empitjoren ; o exalcen i enardeixen les energies latents d'un país, o accentuen el procés de la seva descomposició ; perquè no hi ha factor tan corrosiu, tan destructor en un cos malalt, com ho és un desengany. El sotrac d'una revolució—d'un cop d'Estat—que fineix en desencant, és com l'alenada d'aire que fa polsim una mòmia que, reclosa dintre el sepulcre, conservava encara figura humana ; és el cop que trenca un plat esquerdat o un moble revellit ; és la convulsió violenta que enfonsa la casa, les bigues de la qual, corcades i podrides, sostenen els sostres per peresa de trencar-se.

L'endemà d'un gran desengany, un poble que en el curs d'un procés de decadència ha tingut un moment d'il·lusió, sofreix una pregona da-

vallada cap a l'abisme on caminava suaument. I un vent de desengany, tant més fort com més grans hauran estat les il·lusions, no gela i mata tan sols les flors anuals i les brotades tendres, sinó que pot gelar les branques i la soca i fer impossible que per sempre més, o per molts anys almenys, l'escalf d'una nova primavera d'entusiasme posi la saba en moviment i fulles d'il·lusió i flors d'esperança tornin a vestir l'arbre vell de la pàtria.

* * *

La revolució feixista no pot ésser acusada de manca d'ideologia afirmativa. L'havia empesa al seu triomf, és veritat, una formidable ventada de negació i de protesta: negació del sistema parlamentari i de la ideologia democràtica; protesta contra la feblesa dels governs que havien deixat rovellar, de tant tenir-los sense ús, tots els atributs del poder.

Però, al costat d'aquella negació i d'aquella protesta, el feixisme tenia tot un ideari d'afirmacions. De primer, i presidint-les totes, una afirmació de patriotisme ardent, imperialista: no n'hi havia prou, de posar fi a la situació humiliant, de parenta pobra, dintre la família alia-

da, que Itàlia tenia d'ençà que finí la guerra. Calia que Itàlia fos tractada igual que la primera potència, igual que França i Anglaterra ; que es revisessin els acords sobre l'Adriàtic ; que s'afermés la seva posició sobre el Mediterrani i a l'Orient, sobretot a l'Orient. I, per a la rehabilitació del present i per a les expansions del temps a venir, Itàlia havia de comptar, més que amb el favor d'altri, amb la seva pròpia força : havia d'enfortir la seva potència econòmica, la seva potència militar, la seva potència moral, exalçant totes les forces espirituals d'una raça, sobretot aquelles que radiquen en la religió i en la tradició. Em cal repetir que, de tota la ideologia feixista, el que he trobat més fort ha estat aquesta orientació de cercar tan sols en el propi esforç la causa i l'origen i la raó de la futura grandesa d'Itàlia.

I, al costat d'aquesta afirmació de patriotisme, el feixisme arborava la bandera de la restauració del principi d'autoritat i de la intensificació de l'acció de l'Estat, no precisament en aquelles funcions d'ordre econòmic que havia envaït darrerament i en les quals sols havia provocat pertorbacions i recollit fracassos, sinó en les funcions pròpies, essencials, de la sobirania, que havia tingut preterides i oblidades : l'ordre públic i la

justícia. En el joc dels poders estatals, a fi de restaurar la força de l'Estat, el feixisme col·locava, damunt de tots, molt per damunt de tots, el poder executiu, i, dintre aquell, l'acció personal del President, del dictador. Quant al Parlament, el feixisme predicava, o la supressió radical, definitiva, o una abstinència molt prolongada.

* * *

Aquesta ideologia feixista tenia l'avantatge de poder sumar molta gent, tanta gent que, l'endemà del seu triomf, llevat dels socialistes — i no tots—gairebé no restaven oponents al feixisme. La glòria, la grandesa d'Itàlia ! La força de l'Estat ! El prestigi de l'autoritat ! L'energia del poder ! Qui podia oposar-se a aquests postulats... que havien predicat tots... i àdhuc havien volgut realitzar ? L'única cosa que podia provocar reserves i disconformitats era el predomini absolut del poder executiu i la supressió, permanent o transitòria, del Parlament. Però aquest punt, aquesta única nota diferencial, exclusiva, de la ideologia feixista, l'única que, per raó de separar i dividir, podia ésser base permanent d'una bandera de partit, fou ajornada, primer, i abandonada, després, pel feixisme triomfant.

Els programes en els quals tothom pot estar d'acord, els programes que uneixen tots o quasi tots els ciutadans d'un país, són admirables programes per a arribar al poder, però són mals programes per a mantenir-se en el poder. Són programes simpàtics... i, en la política, no hi ha res de més feble, de més transitori i insegur que la simpatia.

Un moviment que arriba al poder amb un programa en el qual sols figura allò que uneix, aplega homes que, en punts essencials, que no figuren en el programa, tenen idees, interessos o temperaments diversos, i porta, en el seu si, una malaltia mortal de necessitat. S'agrupen al moviment triomfant homes i partits que en són substancialment contraris, però que, sense renegar de la significació pròpia, poden acceptar la ideologia, el programa dels triomfadors. I de l'adhesió a la col·laboració, i de la col·laboració a la coparticipació en el poder, s'hi va, fatalment, per passos insensibles.

Però, com que els problemes preterits i oblidats són problemes reals que el curs dels esdeveniments té cura de plantejar, sorgeix, tot just ha passat la febre dels primers temps, el motiu de discòrdia. Es planteja, en uns, honradament, sincerament, i amb dolor i recança; en altres

— en els que foren vençuts i després incorporats — aquesta discòrdia serveix els desigs continguts de revenja.

I el cabdill, volent conservar la pau entre les seves hosts, s'inclina, fatalment, a l'ajornament o a les solucions intermèdies i que es diuen de concòrdia. Si no sentís l'impuls espontani de seguir aquest camí, l'hi obligaria l'ambient general —inconscient, suïcida, però generós—de la massa entusiasta i abnegada que, en sorgir la discòrdia, alça un clam desesperat reclamant la pau i la unió.

Els moviments que tenen un programa on hi cap tothom, acaben per no comptar amb l'adhesió fervent i definitiva de ningú. Tots veuen que, si cau el govern que portà la revolució, el que vindrà després, sigui el que sigui, en mantindrà els principis generals... que són els únics principis; en canvi, el que vindrà després, podrà encarnar els punts de mira parcials, aquells que, en els múltiples problemes que la vida planteja, separen els homes que havien participat en el moviment revolucionari.

És sols per allò que divideix, per allò que el separa dels altres i en provoca les hostilitats, que un partit es sosté al poder i obté adhesions fervoroses i permanents dels seus partidaris, que no

minven ni s'esvaeixen en passar el moment de foguerada sentimental, ans persisteixen en venir la serena placidesa de la vida quotidiana.

És per la por del que vindria o del que es perdria... si vinguessin els altres, que un Govern manté l'adhesió permanent i fervorosa dels seus partidaris.

En la ideologia que el feixisme ha sostingut en el poder, predomina allò que uneix; en la ideologia bolxevista, abans com després de governar, predomina allò que separa. Serà interessant que fem un paral·lel de la ideologia i de la trajectòria de les dues revolucions cabdals dels nostres temps, perquè tal volta en podrem treure profitoses experiències.

XIII

PARAL-LEL ENTRE LENÍN I MUSSOLINI

La ideologia bolxevista és ideologia de partit, de secta. Estableix, claríssimament, la separació definitiva entre els que poden acceptar-la i els que han de rebutjar-la forçosament. Amb el seu triomf, el poble rus restà dividit en dues castes ; tota concòrdia és impossible ; als vençuts no els resta més remei que revoltar-se o sucumbir.

En l'oposició, en funcions de propagandista i d'apòstol roig, Lenín no havia dissimulat mai el caràcter exclusivista, intransigent, de la seva ideologia. Mai no s'havia deixat influir per la massa : amb vent favorable o amb vent contrari —gairebé sempre amb vent contrari—Lenín havia seguit el seu camí, combatent amb igual vi-

rulència tot allò que contrariés les seves idees, tant el tsarisme imperant, com les altres sectes revolucionàries i obreristes. El predomini cerebral era en ell absolut, excloent tota atenuació sentimental : fos un general tsarista o fos un obrer manual, fos un potentat o fos un miserable, qui s'oposava al seu pensar, qui contrariava les seves idees, qui tan sols deixava d'acceptar-les, era l'enemic, l'enemic irreductible, el qual calia combatre sense treva i sense quarter.

En arribar al poder, continuà essent el mateix doctrinari, intransigent, implacable, de quan estava desterrat a Sibèria o escrivia a Suïssa o conspirava en els foscos suburbis de la capital de Rússia. El règim que instaurà a Rússia era el seu règim, el que ell havia predicat sempre. L'instaurava amb els seus, amb els que el seguien cegament ; amb els que compartien les seves idees i les seves intransigències : ni per un moment féu un sacrifici ideològic per eixamplar el clos dels seus partidaris, els que havien d'integrar la casta dominant en el nou Estat bolxevista.

Els homes del tsarisme i totes les classes dominants de l'antiga Rússia restaven exclosos del nou Estat si no hi acceptaven la situació de pàries. Però en restaven exclosos igualment els revolucionaris de la vigília, i els que podien i es-

peraven ésser els revolucionaris de demà : els cadets de la Duma i els socialistes revolucionaris de Kerensky, igual que els anarquistes. Sobre tots anava a caure la inexorable persecució bolxevista. Els anarquistes, l'esquerra de Lenín, figuraren entre les primeres víctimes de la tirania bolxevista.

Res de sufragi, res d'Assemblees deliberants en l'elecció de les quals poguessin participar tots els ciutadans de Rússia, almenys tots els obrers. Això eren falòrnies de la vella democràcia burgesa. Rússia, tota Rússia, passava a mans del partit bolxevista ; els afiliats al partit serien els únics que podrien trametre representants a la gran Assemblea que, de tant en tant, es reuniria per escoltar i aprovar les directives de govern que Lenín assenyalaria. I això, no per un moment, no en aquell període inicial en què un règim, tot just establert, ha de reservar-se totes les funcions i tots els poders per consolidar-se, per evitar la mixtificació dels ideals que ha vingut a realitzar. Això, com a sistema permanent, indefinit, que dóna el monopoli, no sols del poder, sinó àdhuc de l'exercici de tot dret de ciutadania, als adeptes del partit, als fidels de l'església bolxevista.

Així ho practicà Lenín, inexorablement,

mentre visqué. Quan s'adonà del fracàs de les solucions econòmiques del comunisme integral, promulgà la nova doctrina del partit, la nova política econòmica, però continuà reservant al partit la seva exclusiva administració. Es canviava el credo; es transformava el dogma, però continuava intacta, incommovible, l'autoritat de l'església bolxevista i el poder sobirà i dogmàtic del seu pontífex màxim.

I fou tan forta l'empremta que Lenín donà al bolxevisme rus que, àdhuc quan ja ni parlava ni pensava, quan havia ja vingut la mort del seu esperit, com quan vingué la mort del seu cos, el pensament de Lenín, la intransigència inexorable de Lenín, ha seguit inspirant i dirigint el bolxevisme rus.

Tota altra ha estat la trajectòria del feixisme d'ençà que arribà al poder, malgrat els punts de coincidència que té, o que ha tingut, amb el bolxevisme. I és que Mussolini i Itàlia, són coses distintes de Lenín i Rússia.

Mussolini és tot el contrari d'un ideòleg, d'un doctrinari. Entre Lenín i Mussolini hi ha tot l'abisme que separa el món eslau del món llatí; l'Orient de l'Occident; el visionari solitari que es consum en foguerada interior, del llatí saturat de l'aire i del sol del Mediterrani, sensual i

expansiu, que mira més enfora que endintre, que sent la línia i l'estructura i es deixa gronxar per les brises de l'ambient exterior. En l'un, predomina l'orgull ; en l'altre, la vanitat. L'un tindria una vida frenètica, consagrada al seu ideal, encara que ningú no l'escoltés, encara que no pogués parlar ni escriure ; l'altre no parlaria si no tingués qui l'escoltés, no escriuria si no tingués qui el llegís, no faria política si no tingués la convicció que ha d'arribar al triomf.

Per això Mussolini cerca, principalment, l'èxit de la seva acció. Les idees no són per a ell un fi : són un mitjà per a arribar a un fi. Un fi noble, generós — això sí — com és el servei i la grandesa de la seva pàtria. L'acció, la lluita, el triomf, són una necessitat, podríem dir *fisiològica,* del seu esperit, com el menjar i el respirar per al seu cos.

Ve el moment en què la conservació de la força, tenir la possibilitat del triomf, exigeix el sacrifici de les seves doctrines, de les magríssimes doctrines que el seu cervell, poc afeccionat a les elucubracions doctrinals, ha elaborat un dia, amb retalls d'aquí i d'allà, com qui fa un article de diari amb la goma i les tisores : Mussolini no dubta un moment a sacrificar el programa, la fórmula, que per a ell no són res, en profit de

l'acció, de la força, del triomf, que per a ell ho són tot.

Quan els amics de la vigília se li encabriten, els renya a grans crits, com un pare impulsiu i afectuós uns fills que fan dolenteries, amb la confiança que es corregiran i faran bondat : sense odi, sense rancúnia.

En arribar al poder, no es cansa de dir, en discursos xardorosos i proclames inflades, que el poder és en mans del feixisme, que governa el partit feixista, que el que s'ha instaurat és l'Estat feixista. I exhibeix i exalça les camises negres que l'han dut al poder i que han de mantenir-l'hi, com a raó i fonament de la seva autoritat. Però, mentre diu això — i segurament ho creu— cerca, de primer moment, acoblar al seu entorn, associar a la seva acció, les forces polítiques menys incompatibles amb la seva significació i amb les tendències del feixisme. I, en el primer govern que forma, hi incorpora els homes del partit popular.

En l'oposició ha combatut el Parlament. Del que regia Itàlia n'ha dit les majors atrocitats ; li ha dedicat les més vives truculències, a què és — era principalment ! — tan propensa la seva vèrbola, la seva paraula ; del Parlament en si, del propi règim parlamentari, n'ha anunciat la fi in-

gloriosa. En el primer contacte — en presentar-se, cap de Govern, dictador d'Itàlia — li parla amb altivesa, però li parla ; li recorda que el pot dissoldre... però no el dissol... i acaba demanant la seva col·laboració.

Però, observant que el to dictatorial ha sonat malament a moltes orelles, sensible a l'ambient, volent conviure i adaptar-se a l'ambient, l'endemà mateix té per al Senat—aquella institució que el feixisme primitiu havia de dissoldre i que havia comès els mateixos pecats que la Cambra popular — les frases més respectuoses i les atencions més delicades. Després, aprofita la primera ocasió per donar a la Cambra popular una explicació que, salvant la dignitat pròpia, posi en bon lloc la dignitat dels parlamentaris.

I el dictador i el Parlament — aquell Parlament abjecte en el qual el feixisme havia concertat les seves virulències i que, en veritat, les havia merescudes — viuen en ple idil·li durant un any i mig. No és la convivència diària, molesta, de l'antic sistema ; és sols de tant en tant que es comuniquen Parlament i Govern. Aquest li demana, respectuosament, unes autoritzacions per a governar per Decret ; aquell les hi vota gentilment i àdhuc li aprova i el felicita per l'ús

que ha fet de les abans votades. Més que una lluita, sembla un *minuet*.

I els homes dels vells partits, els representants del sistema que el feixisme vingué a destruir amb els fusells de les camises negres, s'acosten i simpatitzen amb el feixisme ; i el feixisme els rep sense un penediment pel passat ni un compromís per a l'esdevenidor. Giolitti, i Orlando, i Bonomi, i Salandra... tots, llevat de Nitti — el pobre Nitti, al qual s'han de carregar totes les culpes d'un període morbós de la vida italiana que ningú no hauria pogut evitar — esdevenen els col·laboradors, els *flaquejadors* de l'acció feixista en el govern. I Mussolini, ple de bonhomia i de candor, sota el posat que s'esforça a mantenir ferotge, es sent inflat i content d'aquesta simpatia que el volta ; de les atencions que li atorguen els prohoms de l'antic règim, els que quan ell no era ningú, ja eren presidents del Consell i podien dir-se de tu amb el Rei per estar consagrats amb el Col·lar de l'Annunziata !

I quan Mussolini pensa dissoldre el Parlament — no per iniciar aquell període de llarg dejuni parlamentari, que era el mínim que proposava el feixisme més prudent, sinó per convocar un Parlament nou amb el qual el Govern convisqui... com en el vell règim, que legisli com

abans el Parlament legislava, que restableixi l'equilibri tradicional entre els poders constitucionals — els vells partits li voten una llei electoral que assegurarà al govern una gran majoria. Mussolini, en canvi, ofereix als homes dels vells partits que ara l'ajuden, una copiosa participació en l'encasellat oficial. Sols els socialistes i els populars, els quals els homes dels vells partits odiaven tant o més que no pugui odiar-los el feixisme, resten exclosos del gran festí electoral.

Aquesta és la situació en la qual el feixisme creà el nou Parlament i ha d'afrontar la crisi que l'assassinat de Matteotti provocà en el feixisme i en tota Itàlia.

XIV

ELS FRUITS DE LA VIOLÈNCIA

A Rússia, per a mantenir l'Estat soviètic en front dels Estats capitalistes, la dictadura de classe i de partit en front de les classes i dels partits oprimits, es compta, principalment, amb la força : amb l'exèrcit roig i amb la txeca. Amb l'exèrcit roig planta cara a l'enemic exterior i a les revoltes interiors avituallades i armades per les grans potències occidentals : lluita amb els polonesos, lluita amb els txecs ; extermina els exèrcits de Koltxak, de Denikin, de Wrangel. Amb la txeca, la inexorable policia soviètica, més inexorable encara que la policia dels tsars, manté l'opressió de nobles i burgesos, de socialistes i anarquistes, de tots aquells que són o poden ésser o han d'ésser enemics del règim im-

perant o l'adhesió dels quals és tan sols dubtosa.

Vegem el que passa a Itàlia, amb l'organització i administració de la força al servei del règim feixista. Els batallons de camises negres que l'han dut al poder seran els encarregats de sostenir-l'hi. La desfilada de camises negres pels carrers de Roma ha de convèncer els enemics del feixisme, que han d'acceptar, resignadament, el seu triomf : allí està la força, expressió suprema del poder, per mantenir-l'hi. L'exèrcit nacional, que mai Mussolini no ha volgut comprometre en la seva aventura, serà la força al servei de tots, al servei de la pàtria davant l'enemic exterior. Les organitzacions armades del feixisme seran la força al servei del partit per a ofegar tot intent de revolta interior ; serviran, sobretot, per a tenir a ratlla les organitzacions socialistes i comunistes i per a llevar-los tota temptació de revolta activa i àdhuc tot intent de provocar vagues que per llur extensió o per llur cronicitat o per afectar serveis vitals, tinguin ja la força pertorbadora d'un revolta passiva. I, com que el feixisme ha triomfat, com que el feixisme és poder, com que s'ha instaurat l'Estat feixista, els batallons de camises negres seran sostinguts per la nació, per tota la nació salvada per l'ac-

ció del feixisme. Davant la ideologia democràtica, amb el concepte d'Estat-nació, això és una heretgia o un abús intolerable ; segons la ideologia del feixisme, amb el concepte de l'Estat-feixista que salvà i governa la nació, això és la cosa més lògica i conseqüent que fa el feixisme en arribar al poder ; és l'única, potser, en què aplica íntegrament la ideologia antidemocràtica amb què arribà al poder. I es crea la Milícia Voluntària per a la seguretat nacional, formada sols per feixistes ; que no jurarà fidelitat al Rei — que el Rei és de tots — sinó al cap del Govern, al *duce* del feixisme, i en la qual no podran entrar sinó feixistes, i encara no tots, perquè Mussolini aprofita la primera ocasió que se li presenta per a iniciar la selecció de les seves hosts i per a eliminar els aventurers, els perdonavides de temperament, aquells que del feixisme no sentien sinó les agressions i les violències i que no havien capit l'evolució que s'havia iniciat en el feixisme des de 1921, i que havia d'accentuar-se rapidíssimament, en arribar al poder.

La distinció entre l'exèrcit nacional i la Milícia de partit, subratlla, des del primer moment, una diferència esencial entre el bolxevisme i el feixisme, en el punt cabdal de l'organització de la força, l'element bàsic dels dos règims. A Rússia,

tota la força és de partit, perquè tot l'Estat és de partit. A Itàlia subsisteix l'exèrcit nacional, perquè al costat del feixisme-partit i al costat i per damunt de l'Estat-feixista hi ha la nació italiana. Al servei del partit sols roman la Milícia, amb les camises negres i els símbols suggestius i pintorescos dels soldats de l'antiga Roma, una milícia en la qual l'estètica i la parada compten més que l'esperit militar: «Mediterranis, l'estètica us ofega» — digué un dia Unamuno als catalans — i cal confessar que en aquestes paraules hi ha un fons de veritat, tant per a Catalunya, com per a Itàlia.

Aquest únic vestigi de l'Estat feixista — en totes les altres coses el feixisme actua com un govern nacional — Mussolini pensa mantenir-lo transitòriament, sols el temps precís per a consolidarse... qui sap si sols el temps precís per a tenir, com a governant d'Itàlia, el prestigi i l'autoritat necessàres per a dissoldre l'instrument de força del partit que ja comença a ésser per a Mussolini més un motiu de precaució que de confiança. Cada vegada que un escamot de la Milícia fa una agressió, comet una imprudència—aquelles agressions i aquelles imprudències que eren abans el seu ritme i la seva força! — Mussolini se'n sent contrariat: els seus el comprometen, pertorbant i

dificultant la seva obra de concòrdia i pacificació nacional. Si no haguessin estat els atacs que li dirigeixen socialistas i populars per sostenir la Milícia ; si no hagués estat la fòbia dels enemics irreductibles del feixisme contra la Milícia — atacs i fòbia que diuen clarament a Mussolini on és encara la seva força — és probable que molt abans de l'assassinat de Matteotti, Mussolini hauria intentat de liquidar i desfer, transformant-la i llevant-li caràcter de força de partit, la Milícia Voluntària per a la seguretat nacional.

* * *

Tots els moviments que arriben al poder pel camí de la força, per l'exercici reiterat i persistent de la violència, es troben, quan són governs, amb el mateix problema, amb les mateixes dificultats, si no majors, amb què s'ha trobat Mussolini.

Recordem, com exemple ben recent, el que ha passat amb el triomf de la causa irlandesa . Després d'un segle d'esforços constants, en què el nacionalisme irlandès ha utilitzat totes les tàctiques, arriba al cansament, a la fadiga de l'acció pacífica i es llança, resoltament, a l'acció revolucionària, violenta. El moment no pot ésser més propici : el cansament de l'acció parlamentària

és general a Irlanda, perquè gairebé a tots els esperits ha arribat la convicció de la seva ineficàcia ; l'ambient general del món és propici a totes les revoltes ; l'opinió internacional, conquerida als principis de l'auto-determinació, del dret dels pobles a regir-se ells mateixos, és favorable a la causa irlandesa ; Anglaterra està cansada, després de més de quatre anys de lluita en la gran guerra, que no han sostingut, com de costum, les tropes voluntàries, sinó soldats de recluta forçosa, els obrers i comerciants pacífics a qui repugnen, per temperament, l'acció guerrera i la disciplina militar. I el poble irlandès es llança a la lluita cruenta, amb un entusiasme, amb una decisió, amb un heroisme, que guanya arreu del món una forta simpatia : que en el mateix poble anglès li guanya el respecte i la consideració. Ve el període èpic de la lluita decisiva del poble irlandès, per a aconseguir la seva llibertat. I el poble irlandès triomfa ; l'Imperi Britànic, el formidable Imperi Britànic, capitula ; la pau que es signa consagra la llibertat nacional d'Irlanda, el dret absolut del poble irlandès a regir la seva vida nacional, reservant-se tan sols Anglaterra alguns atributs externs de sobirania, més aparatosos que efectius, per salvar el prestigi britànic i endolcir l'amargor de la capitulació.

I, no obstant, el que havia d'ésser, el que tothom — tots els amics d'Irlanda — esperava que fos el moment més gloriós de la seva història, es converteix, aviat, en el període més llastimós i tràgic de la seva existència, en la qual tan sovint floreix la tragèdia.

El període de la lluita èpica per la llibertat havia produït abundosa florida de l'esperit de violència. De bell començ, per a tots, la violència era un mitjà per a servir un fi : la llibertat de la pàtria. Amb el temps, molts començaren de trobar el plaer de la violència : ja no amaven la lluita pensant en allò que per la lluita es podia obtenir, sinó la lluita mateixa. I quan acabà la lluita contra l'antic Estat opressor, començà la lluita ferotge contra el poder establert pel vot libèrrim del poble irlandès, contra els germans de raça, contra els companys d'armes del dia abans.

I aquest fet de la persistència de l'esperit de lluita, quan és aconseguit el fi per què es lluitava, és de tots els pobles i de tots els temps. El temperament és, en l'esperit humà, més fort i més persistent que la idea i àdhuc que el sentiment. En el fons dels homes d'avui cova encara el salvatge dels temps prehistòrics : un període d'exercici de la violència, i el salvatge es

desvetlla de nou... i no sempre se'l pot tornar a sotmetre i a adormir quan n'és arribada l'hora.

Mussolini havia reclutat les seves hosts primitives entre homes que havien fet la guerra, i que enyoraven la guerra quan la guerra hagué finit. Les agressions contra socialistes i comunistes, l'assalt i el tiroteig i l'emboscada, l'olor de la pòlvora i la ferum de la sang, omplien en ells el que ja s'havia fet una necessitat de llur temperament. Entre els nous reclutes, molts d'ells ex-combatents que enyoraven la vida aventurera de la guerra, també florí, abundosa, la flor de la violència per la violència.

Voler arrencar, de cop i volta, del cor i del temperament de tots, el gust de la violència, era impossible. Creure que la violència pot ésser canalitzada i graduada com les aigües d'un estany i administrada amb comportes i amb aixetes, a gust de l'empresari, és desconèixer tot el que cova en el fons de l'ànima humana.

Mussolini, en veure desfilar pels carrers de Roma els batallons feixistes, l'endemà de la seva arribada al poder, degué tenir una doble impressió, d'orgull i d'espant, de satisfacció i de temença. Aquella força el defensaria a ell i al règim que instaurava de tot atac enemic, però... podria ell contenir la quantitat de passió agressi-

va que dintre aquelles camises negres bullia i que ell mateix havia estimulat?

La desmobilització fulminant, àdhuc teatral, de les esquadres feixistes, pogué donar a molts la sensació que Mussolini dominava totalment, definitivament, l'esperit i l'acció d'aquella joventut ardent i heroica. De segur que Mussolini no va fer-se aquesta il·lusió i va preveure, del primer moment, tot el problema, tot el formidable problema que li era plantejat pel sediment de violència que restava en el cor dels seus amics; que deu haver-lo preocupat a totes hores, més, molt més, que les escomeses dels seus enemics. Allí, molt més que aquí, deu haver vist sempre el perill per al feixisme, per al feixisme expansiu i cordial, guanyador de simpaties cada dia més amples, cada dia més extenses, que arribessin un jorn fins als que eren encara els seus enemics; simpaties que Mussolini, amb bona fe i sinceritat indubtables, ha volgut guanyar-se del poder estant. .

Si no ho hagués pensat sempre així, com, en honor seu, jo m'ho imagino, l'assassinat de Matteotti i la crisi que ha produït dintre el feixisme, el deu haver convençut de com és difícil i perillosa l'administració de la violència.

XV

LES CONSEQÜÈNCIES DE L'ASSASSINAT DE MATTEOTTI

L'assassinat de Matteotti ha estat l'ocasió admirable que s'és presentada als enemics del feixisme per a llançar contra ell una ofensiva a fons, la primera ofensiva que ha hagut d'afrontar el feixisme d'ençà que arribà al poder. Jo no sé, a hores d'ara, quin sentiment és més viu entre els homes de l'oposició antifeixista, àdhuc entre els socialistes : si la pena per la tràgica mort del company, o l'alegria per l'afebliment que n'ha vingut al feixisme ; probablement, aquest segon sentiment és el més intens, i, segurament, el més extens. És possible que, davant les conseqüències de la mort de Matteotti, hagin arribat molts socialistes a la conclusió que aquest

ha fet a la seva causa, morint assassinat, un servei més gran que tots els que li hauria pogut fer en el curs d'una vida llarga, consagrada totalment a la propaganda i a l'organització socialista.

L'ocasió no podia presentar-se en condicions més favorables. El fet, en si, era ja un fet greu, el que produeix en la massa una més profunda emoció i desperta una més viva repulsa : l'assassinat d'un home a sang freda, en moments en què l'ambient polític està serè, en què no es viu sota l'atmosfera de violències i represàlies recíproques que fomenta en els uns l'impuls agressiu que porta a matar, i dóna als altres, amics i adversaris, una certa propensió a trobar-ho gairebé natural, a no donar-hi importància, a perdonar-ho o oblidar-ho. I vingué acompanyat de totes les circumstàncies que podien contribuir a fer més profunda la commoció i la protesta en l'ànima popular : la premeditació i el rapte, el rapte emocionant de cinema, precedint l'assassinat. I els dies de dubte, si és rapte o si és assassinat, aviven la curiositat popular. I la hipòtesi de l'assasinat accentuant-se d'hora en hora, fins arribar, després de tres, quatre, cinc dies d'angúnia febrosa, d'emoció creixent, a la certesa indubtable del crim brutal. I tot aquest procés emocional, estimulat i servit per la premsa de tots els colors

i fomentat pels enemics del feixisme i, ben inconscientment, ajudat per la mateixa actitud indecisa, vacil·lant, del govern, que sembla resignar-se al paper d'acusat.

Quan Mussolini, responent a un impuls sincer, condemna enèrgicament el crim i anuncia que la justícia caurà, implacable, sobre els autors, l'oposició no es desarma, ni calla, ni s'atura, ans augmenta els seus atacs i les seves acusacions contra el govern i contra el règim feixista: l'oposició ha vist que Mussolini vacil·la, que Mussolini tem, que Mussolini es defensa, i això, en totes les latituds i en tots els temps, ha estat el màxim estimulant de l'ofensiva dels contraris.

Comença a descabdell'ar-se el procés i van precisant-se les responsabilitats. El crim és, indubtablement, un crim feixista, i no d'un escamot, allunyat de les altes esferes de la direcció del partit: les responsabilitats van precisant-se contra homes que figuren entre els primats del partit, entre els companys de primera hora de Mussolini, els que l'acompanyaren en els inicis del moviment feixista, els que l'han seguit a totes hores i que, en arribar el feixisme al poder, han ocupat els llocs de la major confiança del *duce*, que han estat instal·lats o han estat els diaris contertulis dels salons del Palau de Viminali.

És en va que Mussolini empresoni, implacablement, els amics més íntims sospitats de participació en el crim ; res d'això no calma la fera : la carn que li tira sols serveix per a despertar-li la gana. L'oposició acusa de l'assassinat tot el feixisme, el moviment feixista en bloc, al cap del qual hi ha el govern i al cap del govern Mussolini. El crim, segons l'oposició, és fruit natural de la florida de violència que el feixisme ha escampat per tota Itàlia ; sols escombrant el feixisme del poder, sols suprimint el feixisme, tornarà la pau als esperits i esdevindrà impossible que un nou esclat de violència il·lumini tràgicament la consciència d'Itàlia. De les violències d'abans, de les violències comunistes i socialistes, qui se'n recordava, en aquelles hores?

Davant l'escomesa interessada dels enemics, Mussolini cerca l'ajut, no del partit, sinó dels afins, dels aliats, dels neutres, dels imparcials, de l'Itàlia que no és feixista ni comunista, de la Itàlia de tots, els interessos col·lectius dels quals ha servit zelosament des del poder, i recorda, a l'opinió vacil·lant, els serveis que a Itàlia ha fet el feixisme. I sols recull xardorosa l'adhesió dels militants, de les camises negres, que, en la posició que ha pres Mussolini, ans el compromet i afebleix que no el fortifica.

Elimina del govern els feixistes més qualificats i més actius, els que havien format el seu estat major en el període heroic, i confia el Ministeri de màxim compromís, el de l'Interior, a Federzoni, que no és feixista i que té un gran prestigi personal, perquè amb ell avali, davant del poble imparcial d'Itàlia, davant dels que no són feixistes, però que simpatitzen amb l'acció del feixisme, la sinceritat, la bona fe de Mussolini. I en política, com en el comerç, el que ofereix un aval ja comença a minvar el prestigi de la seva signatura.

Però l'oposició, molt més que el càstig dels culpables, el que vol és la fi del règim feixista. La fi immediata, per la retirada del govern, o la fi, ingloriosa, segura, a curt termini, per la supressió de la Milícia Nacional.

I si la fi immediata del règim feixista presenta als esperits no embriagats per l'odi, ni pertorbats per l'emoció, la visió clara dels perills que això crearia per a Itàlia, òrfena d'una força de govern capaç de prendre'n la successió immediata, la supressió de la Milícia, o la seva transformació en una força d'Estat, al servei de tota la nació — és a dir, de tot partit, de tot govern, que vingui a substituir el feixisme — recull adhesions i conformitats extensíssimes en la massa no

enregimentada en cap partit, en els partits aliats del feixisme i en el feixisme mateix, entre tots els elements socialment conservadors que de 1921 ençà i principalment d'ençà de la seva arribada al poder, s'incorporaren al feixisme.

Mussolini no té altre remei que capitular. Es manté en el govern, perquè, avui per avui, ningú no vol substituir-lo, però prepara la seva sortida del govern i la fi mateixa del règim feixista, en disposar-se a sacrificar la força del partit que l'havia dut al poder i l'única que podia mantenir-l'hi.

Trigarà Mussolini un mes o un any o encara més a caure del poder. Continuarà, mentre viurà, essent un factor important de la política italiana (en política els valors personals són els més permanents, es salven de totes les tempestes, es revifen i es redrecen quan semblaven més atuïts i sols fineixen amb la mort física), però la revolució feixista, l'Estat feixista que havia d'instaurar, que pretengué haver instaurat, camina ja cap a la posta. Per a durar, ha d'aigualir-se cada dia més, ha de desnaturalitzar-se, ha de perdre tot el color i tota la fesomia amb què arribà al poder.

En política — ciència i art de realitats i de vida—són permeses moltes coses, però no és lic-

ta la mixtificació, l'ambigüitat, això que se'n diu, vulgarment, predicar consciència i vendre vinagre. Es pot ésser revolucionari o evolutiu : el que es vulgui. Però proclamar la revolució, i sorprendre's i queixar-se de les persecucions ; arborar banderes que sols poden triomfar per la força sense estar disposat i preparat a sostenir-les per la força ; emprar la procacitat agressiva sense estar disposat a sostenir-la, acceptant-ne totes les conseqüències ; cridar primer, per rebre i fugir després, farà sempre un dany positiu a la pròpia causa que es pretén servir. Proclamar, en canvi, una política evolutiva, sense estar resignat a totes les paciències i a tots els ajornaments i a tots els alts i baixos propis d'una política evolutiva, és demostrar que s'ha errat la vocació, que no s'ha nascut per a la política ; perquè, en política, com en els negocis, s'ha d'estar als guanys i a les pèrdues, als bons i als mals negocis, a les dures i a les madures.

Un govern nacional, format per homes de les significacions més diverses, ha d'actuar en nom de tota la nació i sols els moments precisos per a salvar la crisi nacional que li ha donat naixença, renunciant a tota iniciativa que pugui trencar l'esperit de concòrdia nacional, del qual és fill i servent : el camp de la seva acció i la durada de

la seva vida són limitadíssims i no pot excedir-los. Un govern de coalicó ha de governar en nom dels interessos i dels ideals dels coaligats, resignant-se a totes les ineficàcies i a totes les febleses internes d'una juxtaposició d'interessos diversos, de vegades antagònics i sempre desconfiats i recelosos. Un govern de partit, que arbora un programa de partit, ha de sostenir-lo en front i contra tots els altres partits : llur simpatia l'afebleix més que llur hostilitat. No ha de preocupar-se que l'hostilitat dels enemics escurci la seva vida, perquè el rastre que un govern deixa del seu pas pel poder, no es mesura, en definitiva, pel temps que l'ha ocupat, sinó per l'obra que ha fet, principalment per l'obra seva, especial i característica seva, que cap més govern no podria realitzar. I un govern revolucionari, que arriba al poder per acabar amb un règim i instaurar-ne un altre de nou, perd la seva força i la seva eficàcia si pacta i admet o sol·licita la col·laboració dels homes representatius del règim enderrocat.

En política les posicions indecises són insostenibles. Poden portar — porten moltes vegades — un èxit momentani, una força esclatant que és només una aparença de força. La política de coalicions, contrària a la significació i a l'essència del feixisme, ha afeblit el feixisme.

Pensem on seria el bolxevisme si hagués acceptat la política de coalicions, si hagués volgut atreure els socialistes, els lliberals: hauria fruït d'un moment de popularitat, de simpatia, però hauria caminat, ràpidament, cap a la posta. El llac, aparentment suau, tranquil i rialler, de la simpatia, és més perillós que els mars més tempestuosos. En aquests, un bon vaixell i un bon capità es salven gairebé sempre; en aquells, el naufragi és gairebé segur: la via d'aigua imperceptible i traïdora, el xuclador amagat, voltat de flors i verdures, engoleixen la nau i els tripulants.

La desgràcia d'un crim polític pot caure damunt de qualsevol partit; en els partits d'opinió, que arboren un ideal que desperta fervor i congria odis, arriba sovint el cas que esclati el crim polític. Si en aquell moment el partit es deixa acorralar, si s'exculpa, si es resigna a una selecció imposada — que es tradueix sempre en l'eliminació dels elements més abnegats i actius — el partit està perdut. Qui en parlaria, del partit nacionalista alemany, si quan l'assassinat d'Erzberger i el de Rathenau — crims abominables, evidentment nacionalistes — s'hagués deixat acorralar i, per salvar un moment d'impopularitat, hagués donat excuses,

s'hagués posat a la defensiva... i s'hagués resignat a una selecció dictada pels seus enemics?

El moviment que arriba al poder en nom de la força, s'ha de sostenir amb la força i per la força. És cert que la força no és eterna, que sucumbirà, un dia o altre, a mans d'una força superior. Aquest és el destí de les coses humanes, com de l'home mateix : en néixer ja se sap que ha de morir. L'essencial, per a un home, és de viure dignament ; l'essencial per a un moviment, per a una causa que arribi al poder, és de deixar del seu pas el record d'una afirmació que, responent a la seva significació pròpia i específica, resti eternament incorporada a la vida i a la història d'un país, d'una raça, de la humanitat tal volta.

XVI

EL PRESENT I L'ESDEVENIDOR DE LA REVOLUCIÓ FEIXISTA

D'una revolució, com de tot fet social o polític, el pitjor que pot passar és que la humanitat no en pugui treure una lliçó, una experiència. És, aleshores, com un gastament que porta tots els trasbalsos i els dolors d'un part sense que en resti un fill per als pares, un ciutadà per a la pàtria, un home per a la humanitat.

Per això miro amb pena i dolor el fracàs prematur d'una revolució, malgrat que aquesta em repugni en els seus principis i en els seus procediments. Si és un mal, convé que fracassi després d'haver florit i granat; que la humanitat tasti l'amargor del fruit del mal per a no tenir-ne més la cobejança. Si és un bé, amb el seu gastament s'és perduda una collita dels fruits

de bonesa amb què s'ha de nodrir la humanitat.

De la revolució russa ja ha collit la humanitat una experiència definitiva : la del fracàs absolut de la solució integral comunista, la qual, en fer que tot sigui de tots, en suprimir el premi al major o millor esforç, en suprimir, en fi, l'estímul de l'egoisme individual, suprimeix la vida en la seva font eterna. I la lliçó d'aquest fracàs és tant més concloent i definitiva, que les íntegres solucions comunistes foren implantades per homes de primer ordre, els quals concentraren en llurs mans, tots, absolutament tots els ressorts i totes les forces polítiques i econòmiques, i que es féu l'assaig en un moment excepcionalment favorable, en què la societat capitalista vacil·lava pertot arreu, i en un terreny tan adobat per al comunisme, com ho era el país on totes les riqueses havien estat concentrades en poquíssimes mans.

Serà, de totes maneres, interessant de veure quina és la fi del règim bolxevista, que és avui allò que resta principalment de la revolució russa ; quin desenllaç pot tenir el govern exclusiu, despòtic, d'una casta sobre les altres castes, d'una minoria audaciosa i disciplinada sobre immenses masses inorgàniques i passives. Serà, sobretot, interessant d'apreciar el llevat que haurà deixat, després de molts anys d'exercir-se inexorable-

ment, el domini d'una casta sobre tota una nació; de veure com vindrà, tal volta, la submissió voluntària, l'adhesió espontània o resignada de tot el poble rus al règim sovietista.

Fins avui, l'experiència ens diu, contra el que tothom cregué en 1917, que aquest règim pot durar molt temps: prop de set anys fa que dura i no es veu el menor símptoma que hagi d'acabar, o que vagi a transformar-se. I, durant aquests set anys, el sistema ha estat sotmès a les proves més dures: hostilitat universal i activa dels Estats més poderosos de la terra; flagells de fam i misèria els quals, en altres temps i en altres països, han provocat formidables revolucions que han ensorrat els règims que semblaven més sòlids; fracàs complet, absolut, de les solucions afirmatives, en nom de les quals s'havia fet la revolució; la mort de l'apòstol cabdill, el prestigi personal del qual suggestionava el poble rus fins al punt que la seva presència o la seva paraula calmava en les masses els dolors de la fam i del fred i ofegava llurs clams de rancor i llurs crits desesperats de protesta. És que això és possible a Rússia, sols a Rússia? És de doldre que la humanitat, que tants de dolors ha sofert, no n'hagi sofert un més encara, amb l'experiència d'aquest sistema en altres latituds i en una altra raça.

* * *

Jo temo molt que la revolució feixista deixi de donar a la humanitat el fruit, amarg sovint, però sempre nutritiu, de l'experiència. Jo temo molt que per haver-se atenuat i aigualit d'ençà del primer moment d'arribar al poder — per haver-se fet amable — la revolució feixista no deixi una lliçó definitiva amb què enriquir el tresor sobirà de l'experiència humana.

Passi el que passi, la revolució feixista no haurà vingut debades per a Itàlia ; és possible, però, que no deixi una lliçó que tingui valor d'universalitat.

Per a Itàlia, l'acció del feixisme, el rastre del feixisme, és d'una valor positiva indiscutible. En els capítols II i III he fet un parallel entre la Itàlia d'abans i la Itàlia de després del feixisme. No vull fatigar el lector repetint-lo, però li he de cridar l'atenció recordant-lo.

Tant és cert que el balanç li és obertament favorable, que regatejant-li i tot moltes partides, els amics amb reserves i els enemics declarats del feixisme fan honor a bona part de la seva obra acomplerta, tant en la política exterior, com en la política interior, i no hi ha cap dubte que,

vingui qui vingui a governar Itàlia després del feixisme, mantindrà el 90 per 100 de la seva obra i s'hi recalcarà, com en roca solidíssima, per a les futures actuacions del poder públic.

Allà on s'afebleix i es desdibuixa i s'esborra l'acció del feixisme és en aquell punt, un dels més forts en el seu programa quan era oposició, l'únic que li havia donat una bandera pròpia, distinta, una bandera de partit : la transformació dels poders constitucionals de l'Estat, suprimint o modificant, substancialment, el règim parlamentari.

Quan vaig parlar amb Mussolini en març d'enguany, en vigílies de les eleccions, vaig plantejar-li el punt cabdal de si pensava reservar al nou Parlament les funcions que la Constitució, els preceptes de la qual havia respectat el feixisme, li assenyala. I en aquell punt — el més important per a la vida i l'esdevenidor del feixisme — el vaig veure vacil·lar i divagar, mentre que en totes les altres coses les seves paraules sortiren ràpides com sagetes, precises i contundents com a expressió d'idees clares i resolucions definitives. Davant d'aquest problema, en canvi, després de reconèixer que era la més viva de les seves preocupacions—confessió clara que vacil·lava — va dir-me el que digué després, públi-

cament — per això puc repetir-ho — en saludar les noves Cambres : que de la conducta del nou Parlament depenia la durada de la seva existència i la conservació de la seva autoritat.

Això — que no es fes illusions Mussolini : sospito que no se'n fa cap en aquests moments ! — era renunciar a tot intent de transformació substancial del sistema parlamentari. Podia haver-ho fet en pujar al poder ; podia fer-ho en dissoldre el Parlament que trobà abans de constituir-ne un altre : un cop constituït aquest, malgrat tenir-hi majoria, baldament no hagués sobrevingut la crisi provocada per l'assassinat de Matteotti, ja no podia fer-ho Mussolini. Totes les coses en aquest món — i en el món polític més que en els altres ! — tenen llur hora, i l'hora de les reformes transcendentals, verament revolucionàries, ha passat per al feixisme. Pot avui seguir governant, com governaria un altre partit, millor o pitjor que un altre partit ; pot conduir la política exterior pels camins ja fressats ; regir la hisenda pública pels carrils ja establerts ; dirigir l'ensenyament i les obres públiques i la política interior segons les directives ja traçades, però la dèu de les grans reformes, de les que hagin de provocar l'oposició virulenta dels enemics i la disconformitat dels aliats, —

sobretot, la disconformitat dels aliats! — està definitivament estroncada: sols una altra revolució tindria la virtut màgica de fer-la brollar de nou.

El que ja no veig possible — tant de bo m'equivoqués! — és que en un país llatí d'Europa l'estructura social, el progrés polític, el clima i la latitud espiritual del qual són similars als nostres, s'assagi una nova fórmula d'estructuració i funcionament dels poders estatals.

Si ho hagués fet — si, contra el que jo crec possible, ho fes encara! — Mussolini i el feixisme haurien prestat un apreciable servei als pobles llatins d'Europa i, assenyaladament, als pobles de la Península Ibèrica. Tant si l'assaig reeixís com si fracassés, tant si es trobava la fórmula ideal com si tan sols es demostrava la ineficàcia d'una fórmula, el profit de la lliçó fóra considerable. I, en aquesta matèria de les noves institucions polítiques a donar als pobles, és millor, si és possible, que l'assaig es faci en casa d'altri que en casa pròpia, perquè, tot sovint, aquestes lliçons són lliçons cares i no sempre la glòria d'haver-les donades paga els dolors i les molèsties de l'estrena.

Un fet és evident, i és que el règim parlamentari està en crisi, sobretot en els pobles llatins. Crec que alguns es fan excessives illusions i do-

nen excessiva transcendència a l'exemple de les darreres eleccions franceses i a l'expulsió de Millerand de la Presidència consagrant la supremacia del Parlament sobre el poder moderador.

El fet és que hi ha una evident inadaptació entre el nombre, cada dia creixent, de les funcions de l'Estat, i el ritme, cada dia més accelerat, dels esdeveniments, i el funcionament constant, normal, de la màquina parlamentària, inventada, perfeccionada, quan la missió de l'Estat i el ritme dels esdeveniments eren altra cosa del que són avui dia.

Pot, la caiguda del feixisme italià i el descrèdit d'altres dictadures, portar una rehabilitació momentània del sistema parlamentari. Podrà anunciar-se que poden corregir-se els defectes i els vicis del sistema parlamentari, que foren factor decisiu en la preparació d'un ambient favorable a les dictadures. Jo crec que l'intent, si arriba a fer-se, és condemnat, irremissiblement, al fracàs. Perquè reapareixeran sense trigar gaire temps — si és que no tornen a brotar, ufanosos, des del primer dia — tots els vicis del sistema parlamentari, alguns dels quals, solament alguns, he assenyalat en capítols anteriors.

Crec que si no es va a una reforma substancial del règim constitucional, després d'un nou

període de Parlament l'ambient tornarà a saturar-se d'un desig de canvi, de dictadura, de revolució. I aquest joc de pèndol, aquesta alternativa periòdica entre la llicència i el despotisme, entre l'abús de democràcia i l'abús de poder, pot portar un dia — portaria segurament — estralls irreparables.

XVII

LA DEMOCRÀCIA I L'AUTORITAT: ELS MODERNS PARLAMENTS

La discussió entre la democràcia i l'autoritat, entre el govern del poble i el govern d'un home, d'una oligarquia o d'una casta, té una llarguíssima ascendència en els pobles llatins, els orígens espirituals dels quals no arrenquen de Roma, sinó que es remunten a la deu inextingible de l'esperit que brolla de l'antiga Grècia. En Aristòtil i en Maquiavel trobem ja tots els arguments que avui puguin fer-se en favor i en contra de tots els sistemes de govern. I, en la història del món romà, trobem tots els assaigs, totes les experiències imaginables.

Per a mi, hi ha un argument superior a tots en favor de la democràcia, d'alguna forma de democràcia, de la participació, en una forma o al-

tra, del poble—de tot el poble—en el govern del país : i és que aquesta participació no pot ésser creada ni suprimida per la llei ni la Constitució ; aquesta participació existeix, de fet, quan el poble, quan tot el poble—com passa en els països de raça llatina—s'interessa pels afers públics.

S'hi pot interessar governant, o conspirant, o comentant, o murmurant. Quan el poble s'interessa per la cosa pública, comença ja la participació del poble en el govern. Serà activa o passiva ; tindrà l'expansió normal i regulada del vot o la intervenció anormal i esporàdica de la conspiració o la revolta ; tindrà sols l'eficàcia de crear un ambient favorable o advers als que governen, voltant-los de confiança o d'animadversió, o tan sols d'apartament, d'indiferència. Però la influència, l'acció del poble en el govern dels afers públics, és un fet fatal, que cap llei ni cap força no poden destruir ; que sols podria eliminar l'extirpació en l'esperit popular d'aquest interès actiu i crític que pels afers públics han tingut sempre els pobles de raça i civilització llatines.

Hi ha altres pobles, altres races, en què aquest interès actiu i crític dels ciutadans pels afers públics, o no existeix o és molt atenuat. O per una major concentració en llurs afers privats que els estimula a reposar, confiats, en el que els altres

facin en els afers públics ; o per un esperit innat de disciplina i de confiança que esmussa i atrofia en llur ànima el sentiment crític, l'atribució absoluta, total, a mans d'alguns, dels afers públics —els afers de tots!—és en alguns països una realitat subjectiva que les lleis o un estat de força poden consagrar en una realitat objectiva.

En els pobles llatins, això no és possible ; no ho ha estat mai del tot i sols arribà a acostar-s'hi en aquell període que va entre la caiguda del món romà i l'albada del Renaixement, en què el món llatí, l'esperit i la civilització llatines, travessen el dolorós procés d'absorbir, de digerir, els pobles que del Nord i de l'Orient han envaït i dominat les terres llatines i que, malgrat exercir-hi el poder—per ésser, físicament, més forts—després d'una acció persistent, de segles, que consum i absorbeix totes les energies espirituals dels envaïts, acaben per ésser assimilats per l'esperit dels pobles llatins dominats. Quan, finit aquest fatigós procés d'assimilació, torna a lluir l'esperit de la raça, i la pintura torna a ésser llum i l'arquitectura torna a ésser línia, i l'escultura torna a ésser forma, i la literatura i la filosofia tornen a ésser claredat i vida, l'esperit crític de la raça, l'interès actiu de la raça

pels afers públics, torna a brollar poderós en l'ànima del poble.

Serà millor o pitjor—jo ho crec millor perquè amb totes les seves tares i les seves febleses jo estimo la civilització llatina molt per damunt de totes les altres florides de civilització que hagi tingut la humanitat!—però és un fet definitiu, davant la realitat del qual hem de raonar i hem d'escollir.

I davant del fet que el poble, en els països llatins, s'interessa, activament i amb esperit crític, en els afers públics; davant d'aquesta participació subjectiva del poble en el govern del país, jo crec que no hi ha opció entre la democràcia i el govern d'un sol o d'uns pocs : crec que el govern, en els pobles llatins, ha d'instaurar-se a base de democràcia. Si a l'interès actiu i crític que brolla, inextingible, en l'ànima dels pobles llatins, no és obert el camí normal d'una participació legal en la direcció dels afers públics, es provoca, fatalment, l'acumulació de gasos expansius en cavitat closa, que acaba sempre en explosió. Se'l privarà de votar i el seu interès actiu i crític anirà a la murmuració i a la censura i a la difamació, i quan l'ambient estarà carregat d'acusacions, justes o injustes, reals o calumnioses, l'acció d'un apòstol o d'un

ambiciós, d'un heroi o d'un aventurer, produirà l'esclat revolucionari.

En els pobles llatins on hi hagi un govern que el poble no senti la responsabilitat d'haver-lo elegit o la possibilitat natural i legal d'enderrocar-lo, podeu estar segurs que hi cova la revolució: trigarà més o menys a venir, però vindrà. I tot el que trigarà a venir, serà sols expressió d'un estat de depauperament morbós de la raça, d'afebliment de les energies vitals de la raça; i aquest estat, si pot servir perquè damunt d'ell perduri un poder despòtic, condemna aquest poder, per no comptar amb el concurs d'un poble vigorós, a vegetar, miserablement, en la impotència.

El que passà a Rússia amb el triomf de la revolució bolxevista, podria també produir-se en un país llatí, però es pot assegurar que en un país llatí no duraria el que ha durat a Rússia.

A Itàlia, en menys de dos anys de govern feixista, malgrat els immensos serveis que el feixisme ha fet a Itàlia, malgrat que el seu cabdill, en el govern, ha superat les aptituds que li pogués atribuir el més fervorós dels seus partidaris, malgrat les atenuacions del règim feixista, el feixisme camina vers la posta, i si no hi camina més de pressa és per la feblesa dels partits

constitucionals i pel record que es conserva de les virulències demagògiques dels partits d'esquerra.

Tot el problema, tot el gran problema per als pobles llatins, per a les democràcies llatines—perquè els pobles llatins, pel que estic dient, són democràcies vives—és el de la canalització d'aquest interès actiu i crític pels afers públics i la dosificació de la participació del poble en el govern.

En la lluita entre el poder reial i la democràcia, entre el rei i el poble—o algunes categories superiors del poble—el poder reial fou vençut, i, si del venciment es salvà la institució monàrquica, caigueren algunes testes reials en holocaust al poble triomfador. S'instaurà el sistema parlamentari, amb Assemblees integrades de primer per alguns estaments, elegides després per tots els ciutadans. I com que el Parlament era l'expressió de la capitulació del rei — la consagració del venciment reial — el Parlament triomfador fou qui marcà la partió entre les facultats que havien de reservar-se al rei i les que al Parlament corresponien ; i com que el Parlament fou qui distribuí les parts, es quedà, naturalment, la part més grossa.

No oblidem que, en venir la institució dels moderns Parlaments, el Rei ho era tot i concentrava en la seva persona tots els poders. Tot allò que no li prengué el Parlament, restà reservat al Rei ; totes les funcions executives de govern restaven reservades al poder reial. I com que el poder reial no venia del poble, sinó que venia de Déu... o d'ell mateix, segons havia proclamat, orgullosament, Lluís XIV, a fi que el poder reial vençut no tingués després la temptació, i, si li venia, no tingués la possibilitat, de reprendre l'autoritat cedida, en la divisió de funcions entre Rei i Parlament presidí un esperit de prevenció i desconfiança : les facultats executives del Rei, exercides mitjançant secretaris reials—que després s'anomenaren ministres—havien d'estar, constantment, intervingudes i controlades pel Parlament. El poder executiu, emanació directa del poder reial, restava, doncs, sotmès contínuament al poder parlamentari.

Per això, per aquest origen dels moderns parlaments, en tots els països que havien estat regits per monarquies absolutes, el venciment de les quals donà lloc a la naixença del règim parlamentari, el Parlament té una amplitud de facultats que no té en pobles d'ascendència republicana. En aquests el Parlament no és fruit d'una capitula-

ció, sinó fill d'una concòrdia : ja originàriament, ja en establir-se el règim constitucional, tant el poder executiu com el poder parlamentari tenen origen en la voluntat popular, i, fills tots dos del mateix poder sobirà, han tingut, cadascun, en l'herència paterna, la part que a cadascun pertoca.

En els països el règim parlamentari dels quals vingué després de la monarquia absoluta, la composició i estructura del Parlament ha anat variant ; el sufragi s'ha anat estenent fins a esdevenir universal ; però el camp reservat a l'acció parlamentària—la determinació de les facultats reservades al Parlament—restà establert des del primer moment i no ha sofert modificació.

Amb el temps, el poder executiu ha estat cosa distinta del poder reial ; s'ha establert la distinció entre poder executiu i poder moderador ; però aquell, en esdevenir distint del poder reial, ha continuat tenint l'origen en la decisió reial. I la limitació que una explicable desconfiança posà en tots els poders reials, la submissió, el control dels poders reials pel poder parlamentari, ha continuat, en els països d'ascendència monàrquica, pesant sobre el poder executiu, emanació encara del poder reial... o del poder moderador amb què

hom ha investit el President de la República en els països d'ascendència monàrquica.

És aquesta submissió constant del poder executiu que ha portat la crisi d'autoritat i els eclipsis de poder a les democràcies llatines. Ha estat per aquesta hipertròfia de funcions—que la pràctica, per la raó del més fort, ha vingut encara a augmentar—que els Parlaments, investits de funcions superiors a les que poden normalment exercir, a les que escauen i s'harmonitzen amb llur estructura d'Assemblea deliberant, han arribat a la ineficàcia i al descrèdit, perquè el fracàs d'una institució tant pot venir de la manca de facultats com de l'excés de facultats, de la congestió com de l'anèmia : com és també un mal social i econòmic el trossejament excessiu de la terra que no reserva a cada família el tros precís per a mantenir-la, com les grans extensions, els latifundis, que donen a un de sol més que no pot conrear, àdhuc que no pot administrar ni vigilar.

Aquesta causa d'ineficàcia en els dos poders, aquesta anèmia en el poder executiu i aquesta congestió en el poder parlamentari—que en els dos s'ha traduït en malura d'impotència—s'ha accentuat a mesura que el sufragi ha estat més veritable i el poder de les Assemblees parlamentàries més efectiu, i, sobretot, en venir l'ampliació

de funcions de l'Estat que entre els dos poders — l'executiu i el legislatiu — han de regir, i en accelerar-se el ritme dels esdeveniments que els poders sobirans de l'Estat han de prevenir i regular.

Aquest és el fet transcendental que estudiem en el capítol vinent.

XVIII

COM S'ÉS TRANSFORMADA LA MISSIÓ DE L'ESTAT

No sóc d'aquells que pensen que els grans progressos materials dels temps moderns, els quals han transformat per complet l'aspecte exterior de la vida en els pobles civilitzats, vénen acompanyats de grans transformacions en el si de l'ànima humana. Crec que l'home, l'home permanent i igual que hi ha dintre vestiments que canvien cada dia, ha sofert menys transformacions en el seu esperit, en la seva vida moral, que en la seva anatomia i en la seva vida fisiològica.—Dins les comèdies dels autors grecs i romans reconeixem els homes d'avui com si fossin de la nostra intimitat.

L'Estat, però, no té per missió principal regir la vida moral dels homes i dels pobles, sinó regir-ne la vida material; i, en aquesta, les mo-

dificacions han estat tan grans en els nostres temps—sobretot en els darrers temps—han ampliat i estès de tal manera l'esfera d'acció de l'Estat, que han transformat gairebé la missió de l'Estat; perquè certes coses, en canviar considerablement de volum, arriben a canviar de naturalesa.

Ço que més ha influït a canviar aquella part de la vida material dels homes i dels pobles que cau sota l'acció de l'Estat, ha estat la gran extensió i la formidable rapidesa que han assolit les comunicacions, tant aquelles que serveixen per a transportar productes, com aquelles que serveixen per a transportar idees, tant les que traslladen el nostre cos com les que traslladen les expressions del nostre esperit: els ferrocarrils, els camions i els automòbils que, per carreteres de grava o per cintes d'acer, posen en comunicació rapídissima els homes i les coses que els homes produeixen i consumen dintre cada continent; i els vaixells ràpids i potentíssims que, a dies i hores fixes si es vol, posen en comunicació constant els diferents continents de la terra; i el correu, i el telègraf, i el telèfon, i el radi, ràpids com el llampec, que, en instants només, posen en comunicació els homes d'una ciutat, d'una nació, d'un continent, del món sencer.

La rapidesa de les comunicacions ha produït, en la vida material de la humanitat—també en alguns aspectes de la vida moral de relació—la major de les transformacions que els temps hagin vist.

Fa uns segles—fa unes dècades tan sols— la immensa majoria dels habitants d'Espanya—igual passava en els altres països—no arribaven a assabentar-se de qui governava el país, i de l'acció del poder públic no en tenien cap més notícia que pel tribut de diner, i a voltes de sang, que pagaven al Rei. Qui era el Rei, ho sabien tot just per l'efígie i el nom que figuraven sobre les monedes, que quan arribaven als pobles de vegades ja eren l'efígie i el nom d'un Rei difunt. Les noves dels esdeveniments : el naixement, les noces o la mort del Rei, la nominació o la mort del Papa, l'estrall d'una guerra o de la pesta o d'un terratrèmol, arribaven tardanes, tan tardanes que ja no causaven emoció.

La vida de relació restava limitada entre les masoveries veïnes ; entre la masoveria i la vila, per als més ; entre la vila i una ciutat—la ciutat més pròxima—per a alguns, molt pocs, que tota la vida se'n donaven importància.

L'intercanvi de productes era també limitadíssim i, per al major nombre i la major quan-

titat, restava limitat a una comarca; sols les coses de luxe, les de gran preu, que alguns privilegiats podien consumir, venien de lluny, de molt lluny, fins de terres estranyes on regnava un altre rei i es parlava una altra llengua i corria una altra moneda.

Aquest isolament en la vida de relació, aquesta limitació en les relacions econòmiques, estimulava les iniciatives i feia que tots els nuclis socials, dins d'una gran limitació, tinguessin una vida molt completa. Cada comarca s'ho produïa tot o gairebé tot, perquè sols allò de poc pes i molt preu sortia a compte de portar-ho de terres llunyanes, d'allà on no es pogués anar i venir-ne en un sol dia, de la sortida a la posta del sol. En cada poble, l'autoritat local era tota l'autoritat, assumia tot el govern, perquè, de fora, no podia ningú venir a temps a treure'l d'un dubte i a donar-li un consell; el rector governava tota la vida espiritual, era rector i bisbe... i fins Concili i Papa, si calia.

El Poder Central, l'Estat, com que podia fer molt poca cosa, tenia molt poca cosa a fer. Adhuc la política exterior, les relacions d'un poble amb altres pobles o d'un rei amb altres reis, la duien els diplomàtics, els ambaixadors a qui calia deixar amplíssimes iniciatives perquè el

temps que calia per a una consulta i una resposta era més llarg que el necessari perquè canviessin els esdeveniments a què pogués referir-se la ocnsulta. Aleshores, un ambaixador era un ambaixador, i no com avui, que sols pot demostrar el seu talent donant i rebent dinars, rebent i tornant visites, assistint a balls i enterraments i primeres pedres, perquè en totes les altres coses, l'acció diplomàtica li ve dictada, de dia en dia, d'hora en hora, pel ministre d'Afers Estrangers. I consti que no parlo d'Espanya, on el ministre d'Estat, per a tots els esdeveniments i per a tots els problemes que puguin presentar-se, dóna als nostres ambaixadors la mateixa instrucció continguda en la fórmula genial i expressiva: «Atempere V. E. su conducta a las circunstancias, cuidando de no contraer compromiso alguno».

Avui, el que ha passat amb la diplomàcia, ha passat amb totes les altres coses. Allò que abans resolia un alcalde, i que, fa cinquanta anys, resolia un governador, ara és consultat per telègraf o telèfon al ministre. Tot el que passa a l'últim recó del país, arriba, immediatament, a coneixement dels directors de l'Estat. I com que estan en contacte amb tot, com que ho saben tot, com que ho veuen tot, com que se'ls con-

sulta tot, ho han de fer tot : i això no vol dir que sempre ho facin tot, que ja us he dit que no parlo d'Espanya!

En la vida econòmica, la facilitat de comunicacions ha produït una transformació radical: del nombre infinit d'economies completes, o gairebé completes, que hi havia a cada país, hem passat a què tot el món no constitueixi sinó una sola economia ; de bastar-se cada petit nucli territorial a si mateix, hem passat a què tots i cadascun dels països del món compten, pel que venen i pel que compren, amb el comprador i amb el venedor de tots els països del món. Avui, no un país, no una comarca, no un poble, a la casa més modesta trobarem un compendi de l'economia mundial : en els mobles i en els vestits, en el que mengen i en el que beuen i en el que fumen, hi ha productes i treball procedents de tots els continents.

Avui, el preu d'un producte agrícola en una comarca de l'interior d'Espanya, no ve determinat, com abans, per les pluges, els vents o les pedregades d'aquella comarca, sinó pel que hagi passat al Canadà, a Austràlia, o a l'Argentina, o pel que hagi fet la Borsa de nòlits de Londres. El preu de les cotonades en un país, ve determinat per una vaga a Mànxester, o per una re-

ducció de salaris a Milà o un augment de jornada a Toquio. Es veritat que les duanes i els aranzels, que abans servien només per a donar diners al Rei, vénen a posar un fre i una resclosa, de potència i alçària sempre limitades, a alguns dels efectes d'aquesta interdependència de totes les economies nacionals; però aquest fet ja assenyala una moderna intervenció d'Estat, una formidable intervenció d'Estat, en la vida econòmica, que abans era desconeguda o limitadíssima: i és la política aranzelària.

Això passa, igualment, en tots els ordres de la vida econòmica. Examinem-ne alguns tan sols, que, si volguéssim examinar-los tots, no tindria fi aquest capítol.

Avui, com que els productes d'una comarca van a ésser consumits per les comarques més llunyanes, el transport té una part considerable en el preu del producte; el preu del transport pot fer que una comarca pugui produir—que vol dir que pugui vendre—o pugui consumir—que vol dir que pugui comprar—un article; el preu del transport pot fer la seva riquesa o la seva misèria; i com que això ja és interès de molts—ja és interès públic—l'Estat ha d'intervenir; i ja tenim enunciat, enunciat només, el problema de la política de transports, que pot anar de la fi-

xació d'unes tarifes a la concentració en mans de l'Estat, de la construcció a l'explotació de ferrocarrils.

La facilitat d'informació permet de saber si un producte serà escàs o abundant, si els seus preus, per raó de la llei suprema de l'oferta i la demanda, pujaran o baixaran. I les facilitats de transport, al servei d'aquesta informació, permeten, a la segura, de fer fortíssimes especulacions, que alterin el preu de les coses, en dany del major nombre i en profit de molt pocs : i ja tenim enunciat, enunciat només, el problema de la política de subsistències, que pot anar de la simple organització de Borses de Comerç i del joc dels aranzels, a les infinites intervencions de l'Estat observades durant la guerra.

El dèficit o l'excedent en la balança de pagaments, el circulant de numerari en relació amb el volum de transaccions, pot alterar el valor de la moneda i això, per raó de la interdependència de totes les economies nacionals, pels pagaments i cobraments exteriors, pot tenir gravíssimes repercussions, les quals, per afectar l'interès públic, no poden ésser oblidades de l'Estat. I ja tenim enunciat, només enunciat, el problema formidable de la política monetària i de Banca d'Emissió.

La industrialització porta l'ocupació, per una sola empresa, de gran quantitat d'obrers ; la intensificació de la vida industrial porta l'augment del nombre dels assalariats, que gairebé no existien en l'explotació agrícola ; per un fet fatal, les indústries es concentren en grans nuclis. Els assalariats de la indústria, conscients de llur força, empesos per un interès legítim, s'associen ; els patrons han de fer altre tant ; entre els uns i els altres s'inicia la lluita per al repartiment del guany que, entre el treball dels uns i el capital i la direcció dels altres, s'ha produït ; aquesta lluita afecta o pot afectar tot el país ; cal evitar-la en allò que sigui possible, cal regular-la almenys, cal prevenir sempre les repercussions que pugui tenir en l'ordre públic. I ja tenim enunciat, només enunciat, el tema immens de la política social, que pot presentar i presenta gradacions infinites, modalitats innombrables, les quals es completen i augmenten cada dia.

L'aigua dels rius i dels llacs, que abans sols servia per a regar la terra i per a moure les rodes d'un molí, serveix ara per a accionar les turbines : i els regants i els industrials es disputen el dret a l'aigua, la propietat de l'aigua, i tots creuen que l'ús que cadascú vol fer-ne és el més important i el que ha de dur major quantitat de ri-

quesa a la comarca ; i l'Estat ha d'intervenir per posar pau i assenyalar una preferència. Ve el descobriment de l'electricitat i la facilitat del seu transport a grans distàncies, i aleshores, per a l'aigua dels rius i dels llacs, ve ja un altre pretendent a disputar-la : el que vol portar el fluid i la riquesa a terres llunyanes. I l'Estat ha d'intervenir novament, dictant noves regles i resolent, a cada moment, les disputes que es promouen.

I, en ordre ben distint, la rapidesa de comunicacions estableix entre els fets morals del món sencer una interdependència moral, gairebé tan efectiva com una interdependència econòmica : la revolució comunista de Rússia, portà una ventada revolucionària a Barcelona ; el triomf del feixime a Itàlia, creà a Espanya un ambient de dictadura ; guanyen els radicals les darreres eleccions franceses, i un oreig de lliberalisme fa redreçar idees mig marcides. I l'Estat, els dirigents de l'Estat, han d'estar amatents a les crisis morals i polítiques d'altres països, per aturar-ne, o canalitzar-ne, la repercussió fatal en el país que regeixen.

Podria seguir enumerant, pàgines i pàgines, els nous problemes que es presenten a l'acció de l'Estat.

Tots ells, absolutament tots, tenen una repercussió immediata en les despeses de l'Estat. En intensificar-se la vida d'un país, l'Estat que ha de canalitzar-la i regir-la ha augmentat les seves funcions. I augmentar les seves funcions, vol dir augmentar les seves despeses. I l'augment de despeses, porta l'augment d'impostos per a cobrir-les. Abans, l'augment de despeses i d'impostos era tan lent, tan pausat, que — si no venien els estralls d'una guerra—un sistema tributari servia per a molts anys, per a tot un regnat, com els vestits de parada d'aquell temps duraven tota una vida. Avui, tot sistema tributari resulta envellit o insuficient a cada temporada, talment com els vestits que avui porten les dones.

Tota aquesta ampliació de camp i acceleració de ritme de l'acció de l'Estat, ha alterat per complet l'acció de l'Estat i la tasca del poder. Governar avui és un altre ofici que governar abans. Són altres tasques les que pesen sobre els governants d'avui, que aquelles que tenien fa alguns anys. Si a Richelieu, a Cromwell i al Cardenal Cisneros els haguessin dit que havien d'ocupar-se d'alguna de les coses que són avui la tasca habitual dels governants, ho haurien pres com una burla o com una injúria. Però, a què anar

tan lluny? Si a Gambetta, a Gladstone i a Cànovas els hauria passat igual! Si els que governaren abans de la guerra i han tornat a governar després, s'estranyen i es queixen de com ha esdevingut feixuga la tasca de governant en els nostres dies!

I així com, en augmentar-se el cabal d'aigua que necessita una ciutat, han de canviar-se les tuberies, i en augmentar la velocitat dels trens es canvien els rails i les locomotores, així, havent-se transformat les funcions de l'Estat, en nombre i en ritme, han de transformar-se els organismes que en són, a la vegada, motor i canal; ha de canviar la màquina, perquè la feina ha canviat; el maquinista... el maquinista, si era bo, pot ésser el mateix, perquè en definitiva no hi ha tècnica que un home de bona voluntat i de talent no aprengui de seguida, i en el govern, l'hàbit de governar, el temperament de governar, és el principal: no oblidem que dels que foren bons cotxers en surten els millors xofers.

XIX

COM NOUS ORGANS HAN DE VENIR A COMPLIR NOVES FUNCIONS

La tasca que correspon avui al poder executiu és immensa; el nombre de funcions que ha de complir és infinit, aclaparador, àdhuc en els Estats federals, àdhuc en aquells on una política descentralitzadora, basada en un criteri de confiança, estimula el desvetllament de la vida local. Tota omissió, tota peresa, tot endarreriment en l'acció del poder executiu, és causa de pertorbacions i de danys a l'interès públic. I els que se'n senten perjudicats, o tan sols decepcionats, protesten i criden i es queixen. Arreu, la protesta, la queixa contra les lentituds i les indecisions del poder executiu, augmenten cada dia. I la comparació entre el ritme amb què marxa la iniciativa privada, i el ritme, més lent i més insegur,

amb què marxa l'acció dels poders públics, lleva a aquest el primer dels atributs que ha de tenir el poder : el prestigi.

I, amb l'organització actual dels poders constitucionals de l'Estat, àdhuc quan els governants són homes de primer ordre, de talent, de voluntat, de patriotisme ardent i activitat incansable, això és fatal, irremeiable.

N'és causa principal la inestabilitat ministerial i el fet de tenir els governs pendent, constantment, llur vida, d'un vot del Parlament, del resultat d'una interpel·lació, d'un simple ambient parlamentari que sovint no té res a veure amb l'estat de consciència del país.

El governant que té, com a tal, una existència precària, que té la vida ministerial en perill constant, cura, principalment, d'atendre i resoldre els problemes més urgents—que no sempre són els més importants—i els problemes de resolució més fàcil, de menys estudi i menys responsabilitat—que són, gairebé sempre, els més petits problemes. Els altres, els importants, els difícils, els que exigeixen gran estudi i poden portar grans disgustos, perquè llur solució justa implica contrariar potents interessos o forts corrents d'opinió, aquells, s'ajornen per a quan hom tindrà una calma, un repòs, que no arriba mai...

o es deixen, senzillament, perquè se n'encarregui el successor.

El fet de tenir constantment la vida en perill, fa que els governs hagin de pensar, principalment, a conservar llur vida. I conservar la vida —a mercè constantment de tots els interessos, de totes les passions i de totes les cobejances que tenen representació en el Parlament—fa que els governants, en l'exercici de llurs funcions de govern, davant d'un problema qualsevol—àdhuc del plet més modest, de l'expedient més insignificant—no hagin de pensar tan sols en el que és just i el que no és just, en el que més convé a l'interès públic, sinó en l'efecte que la resolució que es prendrà ha de produir en cadascun del factors que tenen veu i vot en el Parlament. Aquesta preocupació ajorna gairebé sempre les resolucions ministerials, sovint les ajorna indefinidament i més d'una vegada les torça.

Al costat d'això, ve el factor d'entorpiment i de lentitud que per a l'acció del poder executiu porta en si l'acció del Parlament, tal com, de dret i de fet, s'exerceix en els països de règim purament parlamentari, en aquells on el Parlament, nascut de la derrota del poder reial, té, per la Constitució i per l'hàbit, la supremacia i el control sobre el poder executiu.

Quant a les funcions que a l'un i a l'altre poder corresponen, l'atribució de funcions al Parlament no sols és excessiva, sinó que, en molts casos, és absolutament inadequada a l'estructura de gran Assemblea, de tres cents, quatre cents, cinc cents membres de què és composta cadascuna de les Cambres legislatives. Assistir a una discussió de pressupost, en la qual, a cada partida, pot examinar-se el servei a què la partida fa referència ; en la qual, sovint, en votar un crèdit, es regula i es condiciona la seva inversió en forma que el poder executiu resta convertit en autòmata, sense l'estímul de la iniciativa, ni el pes de la responsabilitat, posa de manifest tot el que hi ha d'absurd, d'inadequat, en l'atribució de funcions entre el poder legislatiu i el poder executiu.

Però on la pertorbació i l'estrall són majors, on radica principalment la causa de tots els mals del sistema parlamentari, és en l'exercici del que se'n diu la funció fiscalitzadora del Parlament. Els ministres estan, constantment, a mercè dels legisladors per a ésser preguntats, interpel·lats, examinats, aconsellats, censurats i injuriats per l'exercici que fan de les funcions pròpies del poder executiu, d'aquelles que la Constitució i les lleis els atribueixen exclusivament, per al qual

exercici són establertes en les lleis les responsabilitats que poden contraure i la manera d'exigir-les. Que un ministre, cansat d'importants censures, recordi als legisladors l'endarreriment o la incompetència amb què el Parlament compleix les funcions pròpies, mentre tant de temps i tant de zel consagra a l'examen de les funcions d'altri, i tots els legisladors, de tots els partits, moguts per un esperit de corporació i de classe, protestaran indignats, esquinçaran les vestidures contra l'audàcia sacrílega del ministre... que ha de resignar-se a totes les intromissions i a tots els improperis dels legisladors.

I el temps, el temps que han de perdre els ministres, assistint al Parlament perquè aquest pugui exercir damunt d'ells la funció fiscalitzadora! Perden el temps i perden l'autoritat i el prestigi, perquè no és fàcil que els ciutadans s'acomodin a reconèixer justes les resolucions del Poder quan els contrarien, si les aptituds i àdhuc la integritat moral de qui les dicta són escarnides i discutides cada dia al Parlament.

Tal com els Parlaments funcionen... o funcionaven en els països llatins, la situació és aquesta : el Parlament pren als ministres el temps i els lleva el prestigi, i després els acusa de manca d'acció i d'energia i d'autoritat. Per a ésser mi-

nistre en un règim així, cal ésser un heroi, o un vanitós... o un aprofitat: dels primers, n'hi ha pocs i no cal comptar-hi massa, i els altres no són, precisament, els més indicats per a governar un país.

El Parlament no recull el prestigi i l'eficàcia que resta al Poder executiu. Ben al contrari: el temps que passa destorbant els governs, és temps que perd per a la seva tasca pròpia; l'exercici constant de la difamació, desacredita el difamador tant com el difamat. I els ciutadans que desitgen solucions i no discursos, que estan fastiguejats de l'acusació constant i recíproca... entre els que continuen convivint amigablement després de difamar-se, acaba per ajuntar els dos, Govern i Parlament, en el mateix menyspreu.

En l'economia privada veiem com, en ésser més grans les empreses, majors són les facultats dels dirigents. En un petit negoci, constituït en societat anònima, el Consell d'Administració es reuneix sovint, pren part en la gestió dels afers corrents i es reserva tots els afers extraordinaris. En les grans empreses, el Consell

d'Administració es reuneix rarament, poquíssimes vegades l'any i sols per escoltar i aprovar allò que els gerents li proposen. En les grans empreses, pot dir-se que el Consell d'Administració i les Juntes Generals no fan altra cosa que assenyalar les grans directives del negoci i nomenar els directors, que, mentre conserven el càrrec, estan investits de les majors facultats i voltats del màxim prestigi.

I un Estat és, avui, la més gran, la més formidable de les empreses; no sols els interessos públics, els grans interessos col·lectius de la Nació, són regits per l'Estat: avui tots els interessos privats senten la repercussió de les accions i de les omissions del poder públic. L'Estat és una empresa on tots els ciutadans són accionistes, i l'organització que la iniciativa privada ha donat a les grans empreses comercials és l'organització que cal donar a la gran empresa que és l'Estat dels nostres dies. L'autoritat suprema radica en el poble, l'accionista de l'Estat en ús d'aquesta autoritat, que nomeni, directament o per delegats, els que hagin d'assumir per un temps la gerència, amb tota la llibertat i amb tota l'autoritat necessàries per a una bona gestió; i si un cop s'equivoca en l'elecció, que en pateixi, per un temps, les conseqüències, perquè

és convenient que el poble comprengui que en votar contreu una responsabilitat : val mil vegades més córrer el perill de patir una temporada la gestió d'un mal director, que tenir un règim que privi tota possibilitat de tenir-ne un de bo.

* * *

Jo considero que el sistema més perfecte d'organització i funcionament dels poders de l'Estat es troba en les grans democràcies americanes, en els Estats Units i en les altres Repúbliques, que n'han copiat, i algunes perfeccionat, el règim presidencialista.

Un president és elegit per un nombre d'anys determinat, per tot el poble. Aquest president concentra en ell totes les funcions del poder executiu. Ell és tot el govern, el qual exerceix per mitjà de secretaris, que nomena i destitueix a son albir, talment com els antics reis absoluts.

Al costat del poder executiu — formidable, encarnat i concentrat en un home — un Parlament amb funcions purament legislatives, que es renova parcialment, que no cessa mai, que encarna la tradició i que, per les seves renovacions parcials, s'acomoda, suaument, als canvis d'opinió que en el país puguin produir-se.

Entre Poder executiu i legislatiu no hi pot haver conflicte, perquè cadascun té el camp d'acció ben marcat i ben distint. Ni el president pot dissoldre el Parlament, ni el Parlament pot provocar una crisi de Poder executiu : l'un i l'altre poder han estat nomenats pel poble, i el seu mandat té un termini, i, mentre dura aquest termini, el mandat és irrevocable.

El president sanciona i promulga les lleis. Si alguna que li presenta el Parlament no li plau, si la creu contrària a l'interès públic, li refusa el *placet* i la hi torna. Si el Parlament insisteix i la llei reuneix els dos terços dels sufragis, el president ha d'inclinar-se.

Aquest és el sistema presidencialista americà, sorgit naturalment, espontàniament, en països on la Constitució no ha estat un tractat de pau entre el poble vencedor i el sobirà vençut.

En alguns països — l'Argentina, per exemple—s'ha portat al sistema una modificació que crec molt encertada. S'ha prohibit la immediata reelecció del president, amb la qual cosa és llevada a aquest, revestit de tan formidables facultats, la temptació d'emprar l'immens dipòsit de confiança i poder que el poble ha posat en les seves mans, en l'interès parcial i bastard de la reelecció. És

corrent als Estats Units que els presidents siguin reelegits, i està tothom d'acord a reconèixer que tots els presidents que ho han estat dues vegades, a la segona, quan estan lliures de la preocupació reelectiva — la reelecció sols és permesa una vegada — la seva gestió ha estat millor, més justa, més enèrgica, més imparcial que la primera.

El sistema presidencialista que patrocino ha sofert darrerament dues grans proves : el vent de revolta que ha passat per tots els continents, i la transformació que en l'extensió i ritme de les funcions de l'Estat ha provocat la guerra. I d'ambdues proves, les democràcies americanes amb règim presidencialista n'han sortit victorioses : ni han sofert la revolta, ni s'ha deixat sentir la inadaptació de l'òrgan a la funció, que ha provocat les crisis constitucionals en els països de règim parlamentari.

El règim presidencialista harmonitza admirablement la democràcia amb el poder : és una assegurança contra la revolució i contra la dictadura.

La revolució no ve — en un país mitjanament civilitzat, que no tingui problemes interns de raça o de religió—si l'opinió pública té oberta una vàlvula d'expansió, si té un camí legal per a por-

tar al poder un estat de consciència nacional. Es produirà en el país un canvi complet d'opinió : el veiérem produir-se respecte a Wilson ; el president deixarà de comptar amb la simpatia, amb l'adhesió de la majoria dels ciutadans ; aquesta majoria passarà a ésser-li contrària, fins hostil ; mai, però, un país que hagi arribat a un grau mitjà de cultura cívica i que tingui rudiments de patriotisme, provocarà una revolució — de resultat incert, però els danys i pertorbacions de la qual són fatals — per escurçar dos o tres anys un mandat que té un termini breu.

S'eviten les dictadures en suprimir-ne les causes que porten llur adveniment : la ineficàcia i el desprestigi dels poders constitucionals.

El Parlament, en països de règim presidencialista, té un prestigi més gran que no té en països de règim parlamentari : té menys funcions, però les compleix millor, i és de la perfecció amb què s'exerceixen i no de l'extensió en què es tenen atribuïdes les funcions, d'on ve l'eficàcia i amb ella el prestigi de les institucions públiques. Un Parlament que no es distregui en la funció fiscalitzadora i pertorbadora del poder executiu, es concentra en la funció pròpia, en la funció legislativa, en l'elaboració de les grans normes per a canalitzar la vida futura del país. Amb aquesta

diversa atribució entre Govern i Parlament de l'avui i del demà, d'allò que és urgent i viu i cridaner... i precari, i del menys urgent, però més profund i més permanent i més transcendental, la vida sencera d'un país, la d'avui i la de sempre, la vibració frenètica de l'instant i l'estructura permanent i sòlida, resten perfectament regides. El Parlament, un Parlament que es renova parcialment i per això és constant, és l'òrgan adequat per a afrontar les grans realitats permanents dels segons termes, i això és un gran bé, perquè el poder executiu, atret, pres pels problemes urgents de cada dia, corre el perill de perdre el sentit de la perspectiva i que l'avui li faci perdre de vista el demà, la continuïtat dels interessos permanents de la Nació.

* * *

Ara el lector em dirà : si per a aquesta solució cal que el poder legislatiu i l'executiu tinguin el mateix origen, si aquest, com aquell, han de prendre naixença en el vot popular... què se'n fa?... com resta? quina funció es dóna al poder moderador? Vaig dir en un altre lloc, i ho repeteixo aquí, que en aquesta matèria no es resol,

no es pot resoldre, per principis absoluts. A cada país el problema i la solució que li correspon, es presenta a la seva manera. I el que la vostra tafaneria vol saber, fóra inútil que jo intentés d'explicar-ho ; el que jo escrivís, no arribaria, tampoc, a vosaltres.

Juny-agost, 1924.

ÍNDEX

7084

4 PTES.